

SPANNING

LOONPOLITIEK EN LOONSTRIJD

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 10, nummer 6, juni 2008

LOONPOLITIEK EN LOONSTRIJD

2008 ontwikkelt zich als een jaar van de records.

In het streekvervoer voerden de buschauffeurs hun langste staking ooit voor een loonsverhoging en de verdediging van bestaande rechten. Bij de vorige landelijke staking legden de chauffeurs het werk acht dagen neer, maar toen bestond er grote verdeeldheid tussen de bonden in de strijd tegen de gevolgen van de flexibilisering. Dat was in 1995. Nu voerde men de strijd eensgezind en solidair.

In de kleinmetaal, bij de installateurs en garages, vond dit jaar de grootste staking ooit in die sector plaats. Hier ging het vooral om hogere lonen, maar ook hier waren de bonden eensgezind.

In het voorjaar vond de eerste staking ooit in de ict plaats. Bij Atos Origin legde het personeel op 22 april het werk neer. Ook hier voor een betere cao en ook hier samen met de vakbonden en trouwens ook met de ondernemingsraad.

De langste, de grootste en de eerste, en dat alles binnen een half jaar. Er lijkt iets aan de hand te zijn in ons land, want naast deze drie groepen voerden ook politieagenten, leraren, postwerkers, bagage-afhandelaars op Schiphol en de veerlui van de Maasveren actie. Blijkbaar proberen mensen het zoet zelf te halen, nu de regering haar belofte niet inlost dat na het zuur het zoet zal komen.

Werknemers voeren massaal actie voor hogere lonen. De centrale looneis van de FNV voor dit jaar was 3,5 procent, begin juni toen een groot deel van de cao's waren afgesloten, hadden de werknemers

3,25 procent binnen gehaald. Een goed resultaat. Werkgevers en rechtse politici waarschuwen vaak voor de kwalijke gevolgen van te hoge loonstijgingen. In deze Spanning laten we een aantal economen aan het woord, die daar anders over denken. Volgens zowel de hoogleraar Kleinknecht en zijn medewerkers, als de hoogleraar De Beer hoeven we ons helemaal geen zorgen te maken over een stijging van de lonen. Wind, de cao-coördinator van de FNV, laat in een interview zien hoe daar binnen de grootste vakcentrale over gedacht wordt. Sjaak van der Velden geeft een historisch overzicht van de loon- en prijsontwikkeling van vooral de afgelopen dertig jaar.

Op 7 juni kwamen ongeveer honderd SP'ers bijeen die actief zijn in de vakbeweging. Paul Lempens schreef een verslag van deze Solidair-dag. Hij concludeert daarin dat solidariteit de sleutel is tot alle succes.

In deze aflevering van Spanning treft u ook de laatste aflevering aan van de serie Het Rijke Rooie Leven. Na de zomer gaan we op andere voet verder met een vaste rubriek, maar we stoppen met de verhalen over inspirerende socialisten uit het verleden. Ronald van Raak besluit de lopende reeks met een knipoog. Hij beschrijft de platonische verhouding die de socialist Karl Marx had met zijn nichtje Nanette Philips. Deze Philips was de dochter van de stamvader van het huidige elektronicaconcern.

Rectificatie

In Het Rijke Rooie Leven 35, in de vorige Spanning is op pagina 16 ten onrechte een foto geplaatst van Johannes Mooij.

INHOUD

- 3 IS EEN FLEXIBELE ARBEIDSMARKT WEL ZO WENSELIJK?
- 8 SP-ZOMERUNIVERSITEIT
- 9 VERDIENEN WERKNEMERS WAT ZE VERDIENEN?
- 12 TIJD VOOR EEN HOGERE LOONEIS?
- 15 INTERVIEW WILNA WIND
- 17 VERSLAG VAN DE SOLIDAIR-DAG
- 19 BRUTO JAARINKOMENS VAN EEN AANTAL NEDERLANDERS IN 2007
- 20 HET RIJKE ROOIE LEVEN
- 23 COLUMN / AANBEVOLEN
- 24 WIE VERDIENT WAT

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 35
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
F (010) 243 55 66
E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders
Sjaak van der Velden (Hoofdredacteur)

Redactieraad

Hans van Heijningen
Tiny Kox

Ronald van Raak
Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving

Robert de Klerk
Antoni Gracia

Gonnie Sluijs

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Rob Huibers / Hollandse Hoogte

IS EEN FLEXIBELE ARBEIDSMARKT WEL ZO WENSELIJK?

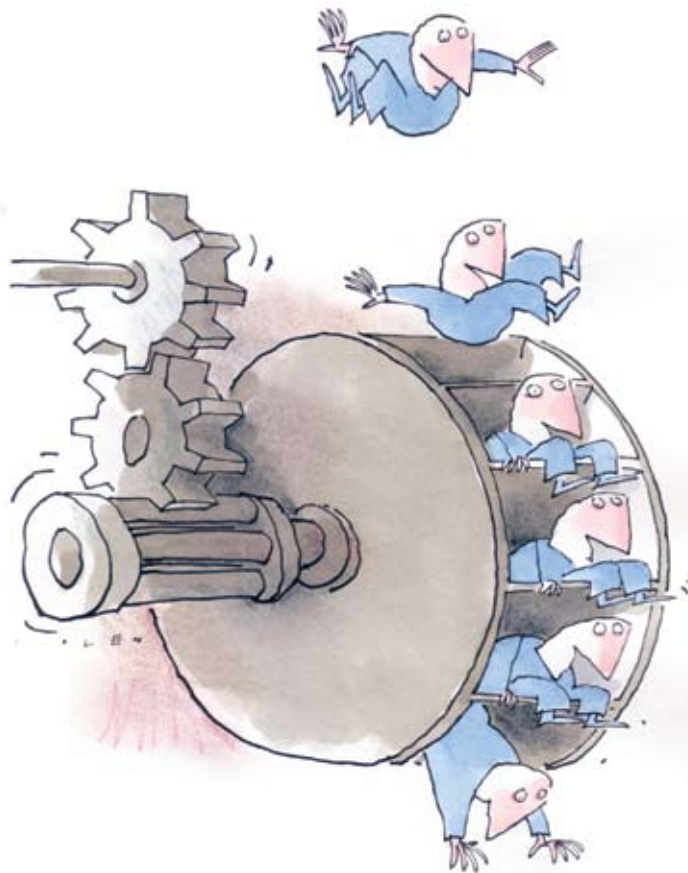
Tekst: Alfred Kleinknecht, Ro Naastepad, Servaas Storm en Robert Vergeer

De roep om verdere flexibilisering van arbeid kan met economische argumenten ondersteund worden. Die argumenten komen echter uit de neoklassieke economische theorie, waar geen ruimte is voor noties als innovatie en betrokkenheid van werknemers bij een bedrijf. Een bredere kijk laat zien dat het neoliberale flexibiliseringsproject zal leiden tot minder innovatie en lagere productiviteitsgroei.

Volgens de neoklassieke economische theorie zijn marktsystemen stabiel. Indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan, dan streeft een marktsysteem automatisch naar evenwicht. Eén van de belangrijke condities waaraan moet zijn voldaan is dat prijzen zich flexibel kunnen aanpassen aan het spel van vraag en aanbod. De klacht van rechts is dat op de arbeidsmarkt de evenwichten zich niet spontaan kunnen herstellen. Er zijn boosdoeners die de aanpassing van prijzen (in dit geval: lonen) tegenhouden, vooral de aanpassing in neerwaartse richting. Deze boosdoeners zijn:

- Hoge minimumlonen en hoge uitkeringen die het aanvaarden van werk tegen lagere lonen onaantrekkelijk maken ('armoedeval').
- De macht van vakbonden die met hun Cao's een prijskartel op de arbeidsmarkt handhaven.
- De regering die met het algemeen verbindend verklaren van Cao's het prijskartel van de vakbonden nog ondersteunt en geen grote loonverschillen toelaat. Daardoor kan geen recht worden gedaan aan verschillen in productiviteit tussen mensen.
- Een star ontslagrecht dat ervoor zorgt dat de hoeveelheid arbeid niet goed 'mee ademt' met de conjunctuur. Het rigide ontslagrecht maakt het bovendien lastig voor bedrijven om minder presterende mensen te vervangen door betere. Het beschermt 'insiders' met een baan tegen werkloze buitenstaanders.

Werkloosheid moet vanuit deze neoklassieke visie vooral worden verklaard uit 'starheden' in de werking van de arbeidsmarkt. Daaruit volgt een stevig rechts programma: maak de vakbonden een kopje kleiner, want die zijn asociaal: hun prijskartel houdt mensen werkloos. Schaf de algemeen verbindend verklaring van Cao's af en het liefst ook de Cao's zelf. Dat geeft mensen de vrijheid om

tegen een lager loon te werken indien hun productiviteit lager is dan het Cao-loon. Een slecht betaalde baan is nog altijd beter dan werkloos thuis zitten! Verlaag minimumlonen en uitkeringen, zodat mensen ook lager betaald werk aanvaarden. Versoepel het ontslagrecht, want ontslagbescherming is een vorm van discriminatie van werkzoekenden door de arbeidsplaatsbezitters. Menig liberaal is te laf om dit alles zo helder te formuleren, maar het is wel de bedoeling dat het deze kant op gaat.

HET ANGELSAKSISCHE TEGENOVER HET RIJNLANDSE MODEL

Bolkestein heeft het ooit (ongeveer) als volgt geformuleerd: het 'rigide' Europese model van de arbeidsmarkt moet opschuiven in de richting van het flexibele Angelsaksische model waar de arbeidsmarkt als een echte 'markt' functioneert. Uit de literatuur blijkt dat er inderdaad noemenswaardige institutionele verschillen

zijn tussen typisch Europese en typisch Angelsaksische arbeidsmarkten ¹. Tabel 1 vat deze verschillen samen.

Het moge duidelijk zijn dat de verschillen in arbeidsmarktarrangementen tussen 'Liberale Markt Economieën' (LME) en 'Gemengde Markt Economieën' (GME) in de tabel consequenties hebben voor de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal. Dit heeft gevolgen voor

het BBP per gewerkt uur (de arbeidsproductiviteit; in het midden van Tabel 2). Tussen 1960 en 1990 groeide de arbeidsproductiviteit in de Europese landengroep aanzienlijk harder dan in de Angelsaksische groep. Let dan vervolgens op het rechter deel van Tabel 2. Dit deel zegt iets over de arbeidsintensiteit van de groei: als het BBP met 1% groeit, met hoeveel procent groeien dan de arbeidsuren? De derde kolom hangt direct samen met de

Tabel 1: Verschillen tussen 'Liberale Markt Economieën' (LME) en 'Gemengde Markt Economieën' (GME)²

LME Angelsaksisch: Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk, Canada, Australië, Nieuw Zeeland	GME Continentaal-Europees (Rijnlands) Oostenrijk, België, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, Portugal, Spanje, Zweden
Soepel ontslag	Enige bescherming tegen ontslag
Kortere dienstverbanden	Langere dienstverbanden
Sobere uitkeringen (hoogte en duur)	Meer genereuze uitkeringen
Zwakke vakbonden	Sterkere vakbonden
Conflictueuze arbeidsverhoudingen	Meer harmonische arbeidsverhoudingen
Meer decentrale loonvorming (meer ongelijke inkomens)	Meer centrale loonvorming (meer inkomensgelijkheid)

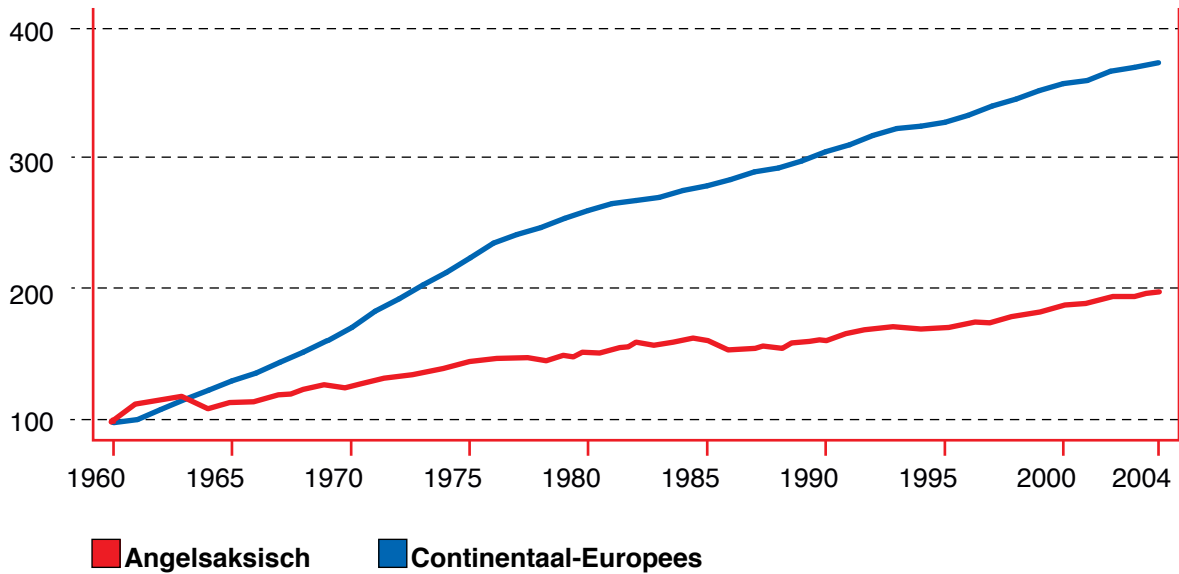
economisch gedrag. Zo laat Figuur 1 zien dat de ontwikkeling van het gemiddelde reële loon (de koopkracht van het salaris) in de Angelsaksische landen (1960 = 100) veel gematigder is dan in de 'starre' Europese landen. De kenmerken van de LME in Tabel 1, zoals soepel ontslag of sobere uitkeringen werken disciplinerend en loonmatigend. Nederland is overigens in Figuur 1 bij de Europese landen meegenomen. Hadden we Nederland apart genomen, dan was de lijn van de Nederlandse lonen vanaf ca. 1982 (het akkoord over loonmatiging van Wassenaar) dicht bij die van de Angelsaksische landen gekomen. Het verschil is alleen dat de Nederlandse loonmatiging het resultaat was van bewust beleid, terwijl in de Angelsaksische landen loonmatiging 'automatisch' tot stand kwam, dankzij de arbeidsmarktinstuties uit Tabel 1.

Interessant is het om vervolgens naar de economische gevolgen van loonmatiging in de Angelsaksische landen te kijken. Tabel 2 vat enkele kerncijfers samen. Uit het linker deel van Tabel 2 blijkt dat de Europese groep landen weinig systematisch verschilt van de Angelsaksische landengroep wat betreft de groei van het BBP als algemene maatstaf van welvaart. Dit is op zichzelf een opmerkelijk feit: de loonmatiging in de Angelsaksische landen had blijkbaar géén hogere economische groei tot gevolg! Interessant zijn wel de verschillen in de groei van

eerste kolom (BBP groei) en de tweede kolom (BBP groei per arbeidsuur). Groeit het BBP harder dan het BBP per arbeidsuur, dan moeten er arbeidsuren bij. Als het andersom is, worden er arbeidsuren overbodig. Zo ziet men in de tabel dat het BBP in Europa tussen 1960 en 1973 met 5,1% groeide. Echter, het BBP per arbeidsuur groeide met 5,2%. Gevolg: per 1% toename van het BBP krimpt de inzet aan arbeidsuren met -0.03%. Bij gemiddeld 5,1% BBP groei (1960-73) kromp dus de arbeidsinzet met 0,153% (-0.03 maal 5,1) per jaar, gedurende 13 jaar. Dit is op zichzelf een interessante observatie: ook een hoge economische groei is geen garantie voor extra werk! Veel pleidooien voor meer economische groei worden immers onderbouwd met de (veelal onuitgesproken) veronderstelling dat meer groei ook meer werk betekent. Ondanks de genoemde krimp aan arbeidsuren hadden overigens de meeste Europese landen aan het einde van de jaren zestig een nogal krappe arbeidsmarkt. Een belangrijke oorzaak hiervan waren de diverse rondes van arbeidsduurverkortingen die de vakbeweging in deze periode wist te realiseren.

Overigens laat de tabel ook zien dat het BBP per arbeidsuur in de jaren tachtig en negentig in Europa langzamer groeit dan het BBP. Het gevolg is dat dan in de derde kolom de groei van de arbeidsuren per 1% BBP groei positief wordt. Er komen dus arbeidsuren bij, terwijl de BBP groei stukken lager is dan in de jaren zestig.

**FIGUUR 1. DE ONTWIKKELING VAN HET REËLE LOON (1960 = 100)
ANGELSAKSISCHE LANDEN VERSUS CONTINENTAAL-EUROPESE LANDEN**

Bron: Database Groningen Growth and Development Centre (www.ggdc.net).

Desondanks hebben veel Europese landen in de jaren tachtig en negentig een groeiende werkloosheid. Dit hing samen met een groeiende arbeidsparticipatie van vrouwen, met migratie – en het feit dat de vakbonden (vooral in de jaren negentig) weinig aan arbeidsduurverkorting deden.

Interessant in Tabel 2 is ten slotte dat de Angelsaksische landen in alle perioden sinds 1960 een veel arbeidsintensievere groei kenden dan de Europeanen. Dit komt omdat in alle perioden sinds 1960 in de Angelsaksische landen de groei van het BBP hoger was dan de groei van

de arbeidsproductiviteit (BBP per arbeidsuur). Overigens is de balans aan het keren. Sinds ca. het midden van de jaren negentig stijgt de arbeidsproductiviteit in de Angelsaksische landen harder, terwijl die in Europa afzwakt. De hogere productiviteitsgroei (vooral in de VS) heeft zeker te maken met de gunstige productiviteitseffecten van ICT. Dankzij gericht industriebeleid (dat in de VS niet ‘industriebeleid’ heet, maar ‘National Defence’) is de ICT sector sterker dan in Europa. Bovendien is de BBP groei in de VS nu hoger dan in Europa. Een belangrijke oorzaak hiervan is de opbouw van een schuldeneconomie in de VS, gecombineerd met een zeepbel op de huizen-

Tabel 2: Groei Bruto Binnenlands Product (BBP), groei arbeidsproductiviteit (BBP per arbeidsuur) en de arbeidsintensiteit van de BBP groei. Angelsaksische landen vergeleken met Continentaal-Europese landen

	Gemiddelde jaarlijkse groei van het BBP		Gemiddelde jaarlijkse groei van het BBP per arbeidsuur		Groei van de arbeidsuren per 1% groei van het BBP	
	Continentaal Europees	Angelsaksisch	Continentaal Europees	Angelsaksisch	Continentaal Europees	Angelsaksisch
1950-1960	5,5	3,3	4,2	3,6	0,23	-0,09
1960-1973	5,1	4,1	5,2	2,7	-0,03	0,34
1973-1980	2,7	2,4	3,0	1,1	-0,14	0,55
1981-1990	2,6	3,2	2,4	1,4	0,07	0,55
1990-2000	2,4	3,1	1,9	1,9	0,21	0,40
2000-2004	1,3	2,5	1,1	1,6	0,15	0,35

Bron: Database van het Groningen Growth and Development Centre (www.ggdc.net); ongewogen landengemiddelden.

markt. De Amerikaanse huizenprijzen zijn in de periode 1995-2005 verdubbeld. Het opnemen van hypotheek op de overwaarde van huizen voor consumptieve doelen heeft de conjunctuur goed gedaan.³ Dit feest lijkt nu voorbij te zijn.

Tegelijkertijd tekent zich in diverse landen in Europa af, dat men inderdaad richting het Angelsaksische marktmodel opschuift. Zo is de Duitse arbeidsmarkt met de diverse Harz-programma's sterk geflexibiliseerd. Ook de Italiaanse arbeidsmarkt is door hervormingen in de jaren negentig veel flexibeler geworden. De gevolgen zijn een aantrekkelijke werkgelegenheids groei, maar ook een daling van de productiviteitsgroei. Dit laatste betekent: minder groei van de toegevoegde waarde per arbeidsuur en dus minder groei van de koek die kan worden verdeeld.

FLEXIBILISERING IN NEDERLAND: WERK, WERK, WERK!

Het is interessant om de effecten van flexibilisering van de arbeidsverhoudingen ook op bedrijfsniveau te analyseren. In een database van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) vindt men een behoorlijke variatie tussen Nederlandse bedrijven in de mate waarin hun arbeidsverhoudingen nog star zijn (veel vast personeel), dan wel flexibel (met veel uitzendkrachten, tijdelijke krachten of freelancers). Met behulp van regressieanalyses is te achterhalen wat men intuïtief zou verwachten: bedrijven met veel flexibele krachten betalen inderdaad lagere uurlonen dan bedrijven met meer vaste krachten. Flexibilisering van de arbeidsverhoudingen ondersteunt dus de strategie van loonmatiging. Maar ontleneren meer flexibele bedrijven aan het lagere loon ook een systematisch concurrentievoordeel? Neen, want uit een omzetvergelijking blijkt dat het meer of minder geflexibiliseerd zijn van het personeelsbestand geen verschil maakt voor de omzetgroei. Bedrijven met meer flexibele en goedkopere krachten slagen er dus niet in om marktaandeel te veroveren op hun 'starre' concurrenten die hogere lonen betalen. De reden is dat de flexibele bedrijven minder productiviteitsgroei boeken⁴.

Hoe is het te verklaren dat meer flexibele arbeidsverhoudingen ten koste gaan van de groei van de arbeidsproductiviteit? Het flexibele 'hire and fire' kost sociaal kapitaal. Het frequenter wisselen van werkgever vermindert de sociale binding, betrokkenheid en loyaliteit van mensen (dit soort noties komt in het neoklassieke model niet voor). Ook het historische geheugen van organisaties wordt zwakker. Daarmee functioneren bedrijven minder als 'lerende organisaties'. Tevens worden investeringen van werkgevers in de scholing van medewerkers minder aantrekkelijk, gezien de verwachte kortere verblijfsduur. Door de geringere loyaliteit en sociale binding van mensen ontstaat ook meer ruimte voor deloyaal en opportunistisch gedrag, zoals diefstal of het lekken van technologische en commerciële bedrijfsgeheimen. Dit ontmoedigt investeringen in kennis en innovatie. Het verhoogt tevens de noodzaak van meer toezicht en controle. Het oprukken van Angelsaksische arbeidsver-

houdingen gaat gepaard met fors groeiende managementlagen die op hun beurt zorgen voor een lagere groei van de productiviteit⁵.

ZUINIG OP INSIDERS

Grotere fluctuaties in het personeelsbestand en verminderde sociale binding en loyaliteit pakken ook negatief uit voor wat we in de literatuur het 'Schumpeter II-innovatiemodel'⁶ noemen (ook dit model komt in de neoklassieke theorie niet voor). Het Schumpeter II model (ook aangeduid als het 'routinematige' innovatiemodel) geldt voor rijpere industrieën. Bedrijven danken hun prestaties bij het beheersen van geavanceerde productieprocessen of het realiseren van een hoge productkwaliteit aan een langdurige en stapsgewijze accumulatie van kennis. Een deel van deze kennis is 'tacit knowledge': slecht gedocumenteerde en persoonsgebonden ervaringskennis. Behoud en accumulatie van dergelijke kennis is gebaat bij continuïteit in het personeelsbestand. In dit verband is ook belangrijk dat goed beschermde en loyale 'insiders' niet zo gauw kennis zullen lekken naar concurrenten. Het Schumpeter II-innovatiemodel functioneert onder starre Rijnlandse arbeidsmarkten beter dan onder het Angelsaksische 'hiring and firing'.

De VS mogen dan sterk zijn in de ICT (met een Schumpeter I- of 'entrepreneurial' innovatiemodel), maar in hun 'oude economie' (waar het 'routinematige' Schumpeter II-model speelt) doen ze het belabberd, getuige een importoverschot van 7-800 miljard dollar op jaarbasis. Bedrijven uit de 'oude' industrie in de VS (die nog altijd de macrocijfers domineert) kunnen steeds minder goed concurreren met Europese en Aziatische aanbieders. Om de Europese sterkte bij het Schumpeter II-model te behouden, moeten we zuinig zijn op onze insiders. Zij zijn niet alleen het historische geheugen van de organisatie; ze zijn ook de enige 'stakeholders' die echt belang hebben bij de lange termijn continuïteit van bedrijven, aangezien ze hun verdiencapaciteit danken aan hun bedrijfsspecifieke kennis.

COLLECTIEVE ARBEIDSDUURVERKORTING

De geringere loonkostendruk in de Angelsaksische landen heeft tot gevolg dat de productie meer arbeidsintensief en minder kapitaalintensief wordt. Doordat de prijs van arbeid minder hard stijgt, kan men ook oudere (meer arbeidsintensieve) jaargangen van machines langer gebruiken, terwijl bij rap stijgende lonen oudere jaargangen sneller moeten worden vervangen door productievriendelijke en dus meer arbeidsparende machines. Dit is overigens één van de verklaringen voor de langzame groei van de arbeidsproductiviteit en de harde groei van de werkgelegenheid in Nederland tijdens de periode van loonmatiging⁷. Met andere woorden, omdat arbeid relatief goedkoop is, wordt arbeid meer met de handen en minder met machines gedaan. Goed voor de werkgelegenheid, maar omdat er minder (geavanceerde) machines bij aan te pas komen, wordt er ook minder toegevoegde waarde geschapen per arbeidsuur.

Over de auteurs

Alfred Kleinknecht is hoogleraar economie van innovatie aan de TU Delft.

Ro Naastepad en Servaas Storm zijn als universitair docenten, Robert Vergeer als promovendus verbonden aan dezelfde leerstoel.

Dit probleem is door Buchele en Christiansen op basis van een landenvergelijking als volgt samengevat: '...terwijl de meer gereguleerde 'Europese' instituties van de arbeidsmarkt de groei van de werkgelegenheid belemmeren, bevorderen ze ook de groei van de productiviteit. En terwijl de minder gereguleerde 'Amerikaanse' misschien de werkgelegenheid laten groeien, zijn ze ook een rem op de productiviteitsgroei'⁸.

De vraag is dan: wie is beter af? De Europeanen met hun hoge productiviteitsgroei en hoge werkloosheid of de Angelsaksische landen met hun vele banen en lagere productiviteitsgroei? Naar ons oordeel verdient het Europese model de voorkeur, want technologische werkloosheid hoeft geen probleem te zijn. Indien men vindt dat de werkloosheid onaanvaardbaar hoog is (de neoliberalen zullen dit niet zo gauw vinden!), dan kan dat worden opgelost met collectieve arbeidsduurverkortening. Een lage productiviteitsgroei is daarentegen lastiger te bestrijden: Den Haag heeft er (nog altijd) geen recept voor. Minder productiviteitsgroei betekent minder groei van het Nationaal Product per gewerkt uur; een lagere groei dus van de koek die men kan verdelen. Bovendien, een laagproductieve en daardoor arbeidsintensieve groei legt via dreigende krapte op de arbeidsmarkt al snel een limiet op aan toekomstige groeiomvang. Anderzijds, indien in het Rijnlandse model door een hoog tempo van arbeidsbesparende technologische vooruitgang minder werk nodig is, dan is dat niet verkeerd. Vrije tijd is ook welvaart. Alleen moeten de vakbonden er dan voor zorgen dat de vrije tijd eerlijk wordt (her-)verdeeld tussen de mensen. Vakbonden mogen dus best blij zijn met iedere arbeider die door een robot kan worden vervangen. Alleen, als het tempo van arbeidsparende technologische vooruitgang lekker hard gaat, dan moeten ze eens in de zoveel tijd collectieve arbeidsduurverkortening op de agenda zetten.

Opvallend is overigens dat argumenten ten gunste van arbeidsduurverkortening door rechts altijd fel worden bestreden. Het fanatisme waarmee men van rechts de voorstellen voor arbeidsduurverkortening bestrijdt, heeft te maken met de omvang van het industriële reserveleger. Arbeidsduurverkortening heeft invloed op de omvang van het reserveleger van werklozen en dit heeft wederom invloed op de krachtsverhouding tussen kapitaal en arbeid. Dit is niet de plaats om de diverse argumenten na te lopen. Bovendien is arbeidsduurverkortening in Nederland op dit moment geen relevant punt, aangezien zich al weer krapte op de arbeidsmarkt aftekent.

WIE NIET SLIM IS...

Het door neoliberalen gepropageerde 'aanpakken' van de insiders door versoepeling van het ontslagrecht zou wel eens méér kapot kunnen maken dan ons lief is. En dit

geldt voor meer voorstellen van de neoliberalen om de economie te 'dynamiseren', te 'flexibiliseren' en versterkte instituties op te schudden. Hun voorstellen kunnen elegant worden beargumenteerd vanuit de neoklassieke theorie, maar in dit model komt het woord 'productinnovatie' niet voor. Dit brengt ons bij het kernprobleem: wat economisch verstandig lijkt vanuit de logica van de neoklassieke theorie kan contraproductief zijn vanuit de logica van het evolutionaire (innovatie-economische) paradigma. Onze voorspelling luidt: als de neoliberalen in het praktische beleid nog meer hun zin krijgen, dan krijgen we op den duur nog minder innovatie en productiviteitsgroei. Wat krijgen we daarvoor terug? Werk, werk en nogmaals werk! Want wie niet slim is (met technologie), moet vlijtig zijn. Nee, doe ons dan maar het conservatisme van links!

- 1 Hall, P.A. & Soskice, D, *Varieties of Capitalism*, Oxford University Press 2001
- 2 Liberale Markt Economieën (LME) zijn economische systemen waarbij het bedrijfsleven vrijwel volledig vrij spel heeft. Bij Gemengde Markt Economieën (GME) grijpt de overheid in op een deel van de economie. Daarnaast bestaan nog de Centraal Geleide Economieën waar de overheid vrijwel de gehele economie beheerst, zoals in de voormalige Sovjet-Unie.
- 3 Een soortgelijke ontwikkeling deed zich in de tweede helft van de jaren negentig in Nederland voor: extra consumptie door het nemen van hypotheek op de overwaarde van huizen. Volgens simulaties met het Morkmon model van De Nederlandsche Bank leidde dit tot ca. 1 procentpunt extra groei van het Nederlandse Nationaal Product per jaar. DNB: Vermogensbeheer Nederlandse gezinnen onder de loep, *Kwartalenberichten van De Nederlandsche Bank* (DNB), juni 2002, p. 29-38.
- 4 Kleinknecht, A., R.M. Oostendorp, M.P. Pradhan & C.W.M. Naastepad: 'Flexible labour, firm performance and the Dutch job creation miracle' in *International Review of Applied Economics*, Vol. 20, 2006, p. 171-187
Kleinknecht, A. & C.W.M. Naastepad: 'The Netherlands: Failure of a neoclassical policy agenda' in *European Planning Studies*, Vol. 13, 2005, p. 1193-1203
- 5 Kleinknecht, A., C.W.M. Naastepad & S.T.H. Storm: 'Overdaad schaadt: Meer management, minder productiviteitsgroei' in *Economisch Statistische Berichten* van 8 september 2006, p. 437-440
- 6 Schumpeter (1883 -1950) was een Oostenrijks econoom. Schumpeters bekendste boek is *Capitalism, Socialism, and Democracy*, waarin hij de theorieën van Karl Marx behandelde. In dit boek presenteerde Schumpeter ook zijn concept van creatieve vernietiging, wat inhoudt dat oude manieren van werken en oude structuren telkens vervangen worden door nieuwe.
- 7 Naastepad, C.W.M. & A. Kleinknecht: 'The Dutch productivity slowdown: the culprit at last?' in *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol. 15, 2004, p. 137-163.
- 8 '...while more highly regulated European style labour market institutions may inhibit employment growth, they also promote productivity growth. And while less regulated US style labour markets may promote employment growth, they also inhibit productivity growth'.
Bucheles, R. & J. Christiansen: Employment and productivity growth in Europe and North America: The impact of labour market institutions in *International Review of Applied Economics*, Vol. 13, 1999 p. 323

ONTSPANNING EN VERDIEPING SP-ZOMERUNIVERSITEIT

Tekst: Vincent Mulder

Tijdens drie lange weekends kun je deze zomer over grote thema's bijgepraat worden door gerenommeerde gastsprekers van binnen en buiten de partij, die je een flinke geestelijke bagage mee zullen geven. Daarnaast kun je ook volop genieten van een van de mooiste plekken van Oost-Nederland. Wij hebben voor SP-leden een schitterend arrangement: een lang weekend SP-Universiteit, in het Overijsselse Nijverdal compleet met bed, bos, brood en heel veel meer. Sinds 2002 organiseert de SP deze weekends, waarop een indrukwekkend aantal gastsprekers van naam en faam te gast is geweest. Ook deze zomer heeft elk weekend een eigen thema.

ONDERWIJS WERELDWIJS – 10 T/M 13 JULI

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Een Nederlands gezegde, maar het geldt voor de hele wereld. Waarom wordt de 'toekomst van de wereld' dan toch zo vaak verwaarloosd? Zeker als het gaat om goed onderwijs? Lang niet overal is onderwijs toegankelijk en gratis. Wie hebben er belang bij goed geschoolde mensen? Welk doel dient onderwijs eigenlijk? Waartoe voeden we onze kinderen op? Dient onderwijs de Homo Economicus of de Homo Universalis? En hoe leer je eigenlijk? Is dat van mens tot mens, of nemen computers en moderne media de functie van leraren over? Is internet misschien de oplossing voor onderwijs in ontwikkelingslanden? De commissie Dijsselbloem concludeerde onlangs dat de Nederlandse overheid het waarborgen van de kwaliteit van het onderwijs ernstig verwaarloosd heeft. Hoe kan het dat dit gebeurde in een rijk land als het onze? Hoe komt het dat de overheid wel af lijkt te willen van haar volle verantwoordelijkheid voor goed onderwijs?

GLOBALISERING, BOL VAN INFORMATIE – 24 T/M 27 JULI

Alles over globalisering bespreken in vier dagen? Dat kan nooit! Klopt, maar we proberen wel om een aantal interessante facetten van die globalisering te belichten. Informatie flitst in seconden de wereld over; en kapitaal doet dat al langer; maar wie heeft er baat bij dat geflits? We gaan ons bezighouden met de volgende vragen. Welk doel dient de grensoverschrijdende ontwikkeling die ons ogenschijnlijk allemaal buurtbewoners op de aardbol maakt? Waar komt de globalisering vandaan? Welke invloed gaat er uit van de neoliberale wind op de verhoudingen

tussen landen en mensen overal op aarde? Wat zijn de gevolgen in en buiten Europa? Hoe kunnen we de negatieve gevolgen zo beperkt mogelijk houden? Is het mogelijk om de globalisering gunstig te laten uitpakken voor mensen die er al moeite mee hebben om invloed in hun directe omgeving uit te oefenen?

OORLOG EN VREDE – 14 T/M 17 AUGUSTUS

Onze soldaten zijn betrokken in een oorlog in Afghanistan. Daardoor zijn we allemaal onderdeel van een strijd, met veel slachtoffers. Maar de strijd in Afghanistan is slechts een recente brandhaard in een lange reeks bloedige conflicten. Je kunt je afvragen of oorlog gewoon bij de mensheid hoort, en we dat maar gewoon moeten accepteren. Maar als je vindt dat we oorlog niet moeten accepteren, dan kun je je tijdens dit weekend hierop bezinnen. Hoe ontstaan oorlogen? Wie maken de keuzes om ten strijde te trekken? Welke belangen zijn ermee gediend? Hoe is het om dagelijks geconfronteerd te worden met oorlog en geweld? Wat zijn vredesmissies? Hebben we een plicht daaraan onze bijdrage te leveren? Deze en veel meer vragen zullen aan bod komen tijdens de derde bijeenkomst van de SP-Zomeruniversiteit

Meld je nu aan bij het studiecentrum via studiecentrum@sp.nl of bel (010) 243 55 37. Wees er snel bij, want het aantal plaatsen is beperkt. Per weekend vragen we een eigen bijdrage van 100 euro. Daarvoor ben je wel te gast in de prachtige omgeving van het bosrijke Overijsselse Nijverdal. Warm aanbevolen!

VERDIENEN WERKNEMERS WAT ZE VERDIENEN?

Tekst: Sjaak van der Velden

Wordt de welvaart in Nederland eerlijk verdeeld? Voor een antwoord op deze vraag kun je behalve naar ideologie en voorbeelden van extremen ook kijken naar landelijke cijfers. Bekijk bijvoorbeeld de stijging/daling van de afgesproken lonen. Zet deze loonontwikkeling af tegen de ontwikkeling van het prijspeil, waarna het mogelijk is iets te zeggen over de welvaartsontwikkeling van werknemers. Of bekijk welk deel van het nationale inkomen toevalt aan de gezamenlijke werknemers – de loonquote. Dat zegt iets over de rechtvaardigheid van de inkomensverdeling, maar ook over de machtsverhoudingen in een samenleving. In dit artikel komen zowel de welvaartsontwikkeling als de loonquote aan bod. Wat blijkt? De verdeling wordt rechtvaardiger naarmate er meer gestaakt wordt.

WELVAARTSONTWIKKELING

In Nederland levert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de gegevens over lonen en prijzen. De combinatie van beide reeksen geeft inzicht in de ontwikkeling van de koopkracht, ofwel wat loontrekkers kunnen kopen van hun loon. Als de lonen stijgen maar de prijzen stijgen sneller, dan daalt de koopkracht ofwel het reële loon.¹ Deze situatie heeft zich in de jaren 1979-1985 voorgedaan. In 1984 konden mensen met hun loon vijftien procent minder kopen dan vijf jaar daarvoor, waarna

het nog eens ongeveer vijftien jaar duurde voordat de koopkracht hersteld was op het peil van 1979. De Nederlandse werknemers hebben dus jaren op de minlijn gezeten.

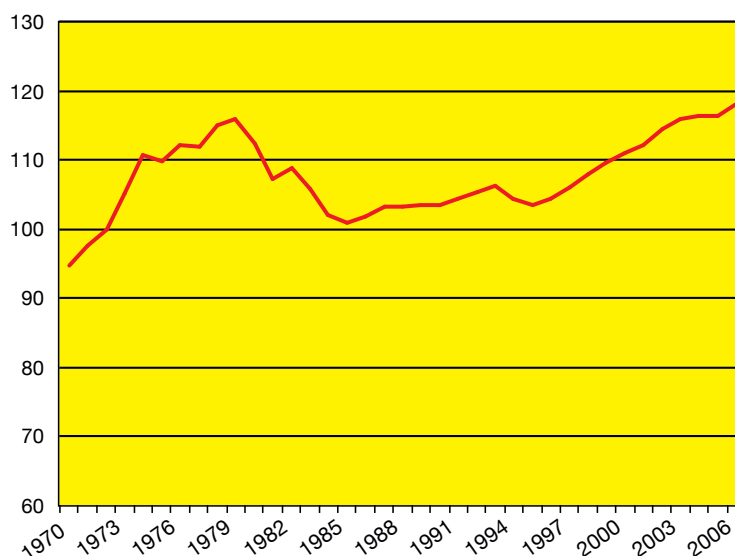
Overigens moeten we bij cijfers die de loon- en prijsontwikkeling weergeven wel bedenken, dat het slechts om algemene gemiddelden gaat. Er zijn mensen met en zonder kinderen, er zijn huishoudens waar één kostwinner is en er zijn er waar men het inkomen met zijn tweeën verdient, er zijn mensen die veel verdienen en mensen die weinig verdienen. Al die groepen worden in een gemiddelde bij elkaar geveegd. Daarom worden tegenwoordig de koopkrachtontwikkelingen voor een aantal categorieën gepubliceerd. Volgens cijfers van het CBS nam – om een voorbeeld te noemen – de koopkracht van alleenstaande mannen tussen 2001 en 2004 toe met 3 procent, maar de koopkracht van

alleenstaande vrouwen met 7 procent. Eenzelfde soort bedenking valt te maken bij de ontwikkeling van de prijzen. Daar onderscheidt het CBS ook meerdere groepen gebruikers omdat armen en rijken verschillende uitgavenpatronen hebben. Bijvoorbeeld de stijging van de huren (gemiddeld meer dan 4,2 procent per jaar de afgelopen 30 jaar, tegenover een inflatie van gemiddeld 2,7 procent) betekent weinig voor rijken: zij zijn relatief een veel kleiner deel van hun inkomen kwijt aan woonlasten, en de kans dat zij huren is sowieso al klein. Ook worden in de berekening de prijzen van bijvoorbeeld de zorgverzekeringen niet meegenomen.

RECHTVAARDIGE VERHOUDINGEN?

Economen van marxistische huize beschrijven of beter gezegd: beschrijven, want je hoort niet veel meer van ze, in hun studies de 'meerwaarde-

GRAFIEK 1. ONTWIKKELING VAN HET REËLE LOON, 1970-2006 (1972 = 100)

Bron: CBS

voet' als maatstaf voor de berekening van dat deel van de productie dat aan de werknemers wordt ontnomen. Het gaat daarbij globaal om het deel van de productiewaarde, dat meer is dan de uitbetaalde lonen en toevalt aan de kapitalisten. In de praktijk is deze 'uitbuitingsgraad' vrijwel niet te berekenen met de officiële door het CBS gepubliceerde cijfers, hoewel er wel pogingen zijn ondernomen om een dergelijke berekening uit te voeren. De meest recente poging is van de Belgische econoom Jacques Gouverneur in zijn boek *Kapitalisme Vandaag* uit 1988. Gouverneur berekende hierin voor een aantal landen de ontwikkeling van de meerwaardevoet en liet daarmee op overtuigende manier zien hoe de werknemers in die landen in de jaren zestig en zeventig een steeds groter deel wisten te verwerven van het door henzelf geproduceerd maatschappelijk product. Het middel waarmee ze dit voor elkaar kregen was de toegenomen strijdbaarheid in die periode, die tot uiting kwam in een groei van de stakingsbeweging.

De berekening van Gouverneur, die hij in 2005 voor de Verenigde Staten nog eens herhaalde, zullen we – hoe interessant ook – hier niet overdoen. De officiële statistieken leveren op zich al genoeg gegevens om te laten

zien hoe de beloning van de arbeid zich heeft ontwikkeld. Het CBS publiceert in de *Arbeidsrekeningen* gegevens over de totaal verdiende lonen en sociale lasten. Deze kunnen worden vergeleken met de inkomens van groepen die niet in loondienst zijn (kleine zelfstandigen en kapitalistische ondernemers). Dat levert natuurlijk geen zuiver beeld op van de totale inkomens van werknemers aangezien in de loongegevens ook de inkomens van de duur betaalde managers en directeurs van NV's zijn opgenomen. Toch is dat maar een kleine groep. In 2004 bijvoorbeeld verdiende 3 procent van alle werknemers 75.000 euro of meer per jaar. Natuurlijk ontvangt die groep meer dan 3 procent van de totale loonsom, maar door de beperkte grootte van de groep is de invloed op de cijfers niet al te groot.

DE LOONQUOTE

De loonquote is het aandeel van lonen en salarissen en de door de werkgevers betaalde sociale lasten in het Nationaal Inkomen. Met deze cijfers is het mogelijk een langjarige reeks samen te stellen, voor de jaren 1921-1939 en 1950-2005.

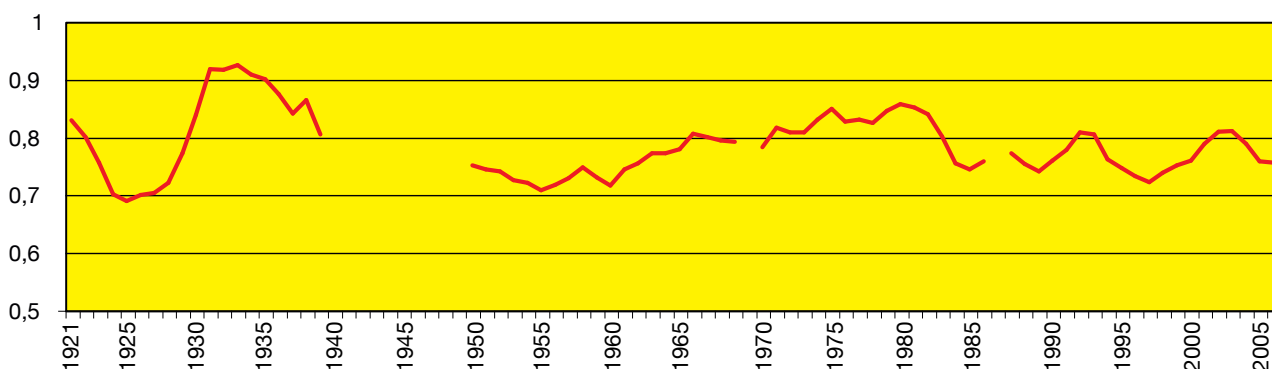
De loonquote zegt op zich nog niet of de verdeling van het nationale inkomen over de verschillende bevolkingsgroepen eerlijk is. Stel dat de loonquote 80 procent bedraagt, terwijl werknemers maar 20 procent van de gewerkte uren (arbeidsvolume) door de totale werkende bevolking

voor hun rekening nemen, dan krijgen de werknemers vier keer zo veel als waar ze op grond van hun aandeel in het arbeidsvolume recht op hebben. Daarom wordt de loonquote gedeeld door het aandeel in het arbeidsvolume, met als resultaat de relatieve loonquote. Is de verhouding tussen die twee gelijk aan 1, dan bestaat de eerlijkste verdeling: de werknemers verdienen precies evenveel als waarop ze recht hebben op basis van door hen gewerkte uren. Bij een uitkomst lager dan 1 verdienen de werknemers minder en bij een uitkomst hoger dan 1 meer dan waar ze recht op hebben.

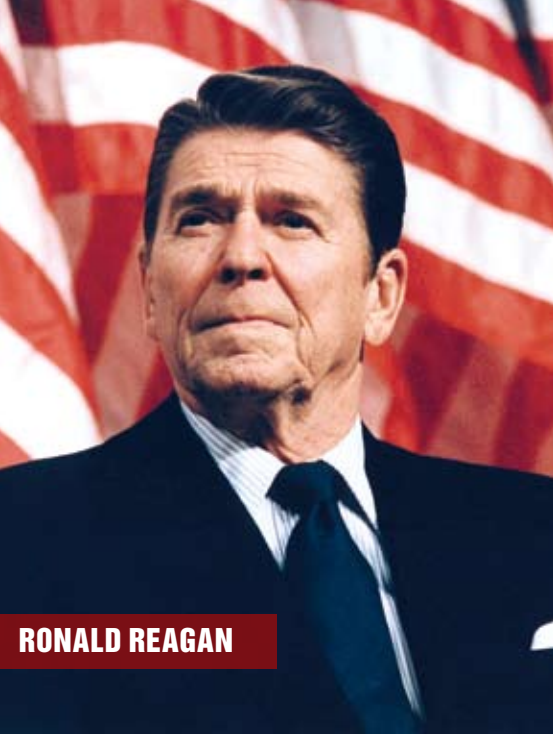
Grafiek 2 laat er geen twijfel over bestaan dat de totale klasse van werknemers altijd minder heeft verdiend dan je zou verwachten als je naar hun arbeidsprestatie kijkt. Uiteraard gaat het ook hier om een gemiddelde van alle loontrekkers, waarbij zowel schoonmakers als hoogleraren en duurbetaalde managers meetellen.

De hoogste waarden werden bereikt in het midden van de jaren dertig. Statistieken voor die tijd zijn vaak minder betrouwbaar, maar de grafiek klopt wel met het algemene beeld over die jaren. De ellende was toen groot voor wie geen werk had omdat er nauwelijks werkloosheidsvoorzieningen waren. Mensen die hun baan behielden, hadden het echter relatief zo slecht nog niet.

GRAFIEK 2. RELATIEVE LOONQUOTE (VERHOUDING LOONQUOTE-ARBEIDSVOLUME), 1921-1939, 1950-2006

N.B. De onderbrekingen in de lijn geven periodes aan waarover geen gegevens bestaan (1940-1949) of het CBS overging op een iets andere wijze van berekenen (1970, 1987). Bron: CBS

RONALD REAGAN

Voor ons is de naoorlogse periode veel leerzamer. Het algemene beeld is er een van een forse stijging tot 1980 (0,86) waarna een daling inzette tot 2006 (0,75). Het omslagjaar valt niet toevallig in de periode dat in het westen de koude wind van het neoliberalisme hard woei. In Engeland was Thatcher aan de macht, in

Chili Pinochet en in de VS vanaf 1981 Ronald Reagan. Nederland moest het doen met Van Agt en Wiegel die ook hun uiterste best deden om de macht van de werknemers weer te breken. Overall stond het recht voor arbeiders om zich te organiseren in vakbonden en deel te nemen aan stakingen onder druk. In 1982 legde de Nederlandse vakbeweging zelf het hoofd in de schoot door zich neer te leggen bij een belofte van de werkgevers om hun best te doen meer werkgelegenheid te scheppen. In ruil voor die belofte zou de vakbeweging de looneisen matigen. Dat was het akkoord van Wassenaar. Wat ook opvalt, is de daling tijdens de regeringen Balkenende vanaf 2002.

DURF TE STRIJDEN

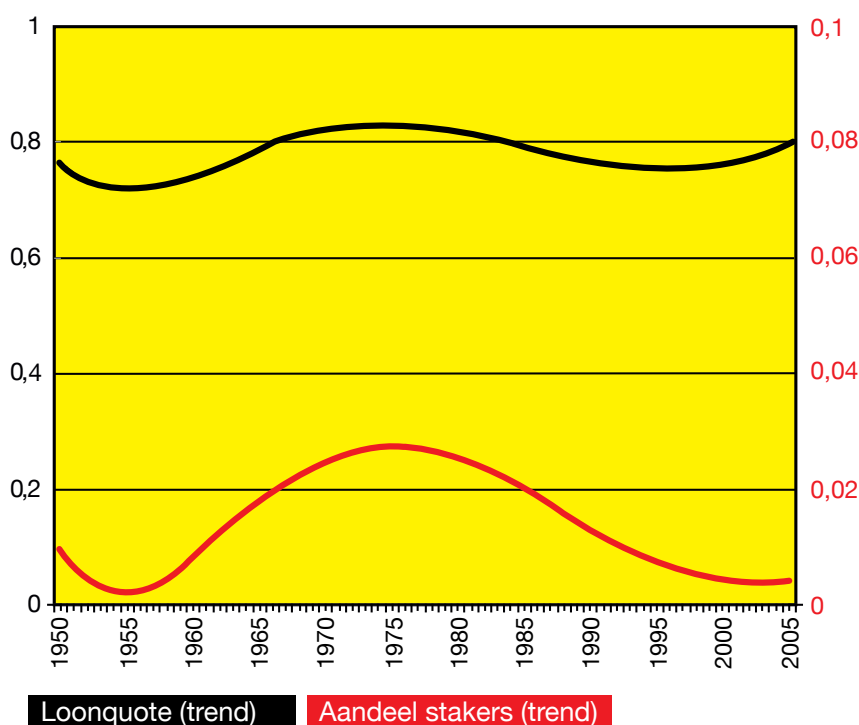
De opgaande lijn vanaf 1960 in grafiek 2 valt samen met een groeiende stakingsactiviteit in de jaren zestig en zeventig. Het is hier niet de plaats om het verhaal van die stakingen te beschrijven, maar wel kunnen we de stakingsactiviteit vergelijken met de ontwikkeling van de loonquote. Daartoe is het percentage werknemers dat in een jaar aan een staking heeft deelgenomen vergeleken met de

ontwikkeling van de relatieve loonquote. Om het beeld niet te ingewikkeld te maken is van beide lijnen de trend genomen. Die trends staan in grafiek 3.

De overeenkomst bij beide trends is opvallend. Bij nadere beschouwing is ook zichtbaar dat de lijn die de stakers weergeeft in de jaren vijftig eerder begon te stijgen dan de loonquote. De werknemers hebben toen blijkbaar door strijd te voeren een rechtvaardiger verdeling verkregen.

Eind jaren zeventig zette het kapitaal zijn tegenaanval in en dat leidde tot een dalende loonquote, maar ook tot een afnemende stakingsactiviteit. Die dalende stakingsactiviteit is overigens, in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, slechts in beperkte mate te verklaren uit de groeiende werkloosheid in deze periode. Volgens recente berekeningen² verklaart de werkloosheid niet meer dan 20 procent van het naoorlogse stakingsgedrag. Vóór de oorlog, toen de werkloosheidsvoorzieningen aanmerkelijk slechter waren, was dat in Nederland ongeveer 70 procent. Na 1995 begon de loonquote weer aan een stijging. Deze was aanvankelijk vooral het gevolg van een krapte op de arbeidsmarkt. Daarna kwam ook de stakingsactiviteit weer op gang.

GRAFIEK 3. LOONQUOTE EN STAKINGSACTIVITEIT, 1950-2006

De conclusie die we uit grafiek 3 kunnen trekken is een conclusie die socialisten al honderd jaar trekken: als de werknemers een rechtvaardiger verdeling van de economie willen, dan moet daarvoor strijd worden geleverd.

1 Het reële loon is de echt besteedbare beloning (in koopkracht uitgedrukt). Het reële loon kan uit het nominale loon worden berekend, door deze te delen door het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie. Deze techniek wordt defleren genoemd. Het reële loon wordt ook wel loon in constante prijzen genoemd.

2 Sjaak van der Velden, *Stakingen in Nederland. Arbeidersstrijd 1830-1995*, Amsterdam 2000, p. 273-4

Bron stakingscijfers: www.iisg.nl/databases/stakingen.php

TIJD VOOR EEN HOGERE LOONEIS?

Tekst: Paul de Beer Foto: Bas Stoffelsen

De politievakbonden legden begin dit jaar een 'laatste' bod van Minister Ter Horst van Binnenlandse Zaken om hun lonen dit jaar met 3,5 procent en volgend jaar met 3,3 procent te verhogen, naast zich neer. Gezien de maximale looneis van 3,5 procent die de FNV voor dit jaar geformuleerd had, leek het bod van de minister alleszins acceptabel. Maar blijkbaar laten de vakbonden op de huidige krappe arbeidsmarkt met een recordaantal vacatures, zich weinig aan die centrale looneis gelegen liggen. Heeft de centrale looneis daarmee zijn langste tijd gehad? Of is het toch gewenst aan een relatief gematigde en uniforme looneis vast te houden?

De centrale looneis die de FNV sinds jaar en dag stelt, wordt grosso modo berekend als de som van de prijsstijging (inflatie) en de arbeidsproductiviteitsstijging. De gedachte hierachter is dat bij een dergelijke loonstijging het aandeel van de lonen in het bruto binnenlands product, de zogenaamde

arbeidsinkomensquote, gelijk blijft. Anders gezegd, de centrale looneis is erop gericht om de verdeling van het nationale inkomen over de factoren arbeid en kapitaal gelijk te houden. De vaststelling van de looneis is echter geen mechanische operatie. Zo wordt ook rekening gehouden met de arbeidsmarktsituatie. Bovendien zijn de prijs- en productiviteitsstijging waarop de looneis is gebaseerd de gemiddelden van de stijging in het voorgaande jaar, het lopende jaar en

de verwachting voor het volgende jaar. Dit betekent dat de looneis met enige vertraging reageert op de economische ontwikkeling. Immers, de looneis voor 2007 was mede gebaseerd op de wat minder gunstige (arbeidsmarkt-) situatie in 2005 en 2006. Evenzo dreigt men als de economie omslaat en op een recessie afstevent, te lang vast te houden aan een (te) hoge looneis.

HOGERE LOONEIS?

Om twee met elkaar samenhangende redenen kan men zich afvragen of een centrale looneis die is gebaseerd op de hierboven beschreven formule nog wel 'van deze tijd' is. Ten eerste is het in een groeiende economie met een krappe arbeidsmarkt niet vanzelfsprekend dat het aandeel van de lonen in het bruto binnenlands product gelijk blijft. De arbeidsinkomensquote (aiq, dat is het aandeel van de lonen en het

arbeidsinkomen van zelfstandigen in het bruto binnenlands product) ligt de laatste jaren iets onder de 80 procent, het laagste niveau sinds 1970! In 1993 lag de aiq nog op 85 procent en begin jaren tachtig bedroeg zij zelfs bijna 90 procent. Weliswaar wordt dat laatste niveau door economen als onverantwoord hoog beschouwd, dat neemt niet weg dat een beperkte stijging van de aiq in de komende jaren economisch zeker niet ongezond hoeft te zijn. Immers, door de vergrijzing van de beroepsbevolking wordt de factor arbeid schaarser, terwijl kapitaal dankzij de globalisering en de sterke groei in onder andere China en India volop voorhanden is. Het valt dan te verwachten dat de prijs van arbeid ten opzichte van die van kapitaal stijgt. Dit betekent dat een groter deel van het Bruto Binnenlands Product (BBP) aan de factor arbeid toekomt, oftewel dat de reële loonvoet (gecorrigeerd voor inflatie) sterker stijgt dan de productiviteitsstijging. Weliswaar zou een sterkere loonstijging een zekere verslechtering van de internationale concurrentiepositie kunnen opleveren, waardoor er minder geld naar Nederland stroomt. Maar tegelijk is er sprake van een vergrijzende bevolking en dat betekent dat de gepensioneerde babyboomers niet langer productief zijn maar hun pensioeninkomen gaan consumeren. Daardoor stromen de in het buitenland belegde pensioengelden terug naar Nederland en komt er weer kapitaal vrij. Als de vakbonden niet zelf een hogere looneis formuleren dan op basis van de huidige formule, is de kans groot dat werkgevers de komende jaren steeds vaker de vakbonden zullen overbieden. Gebeurt dat niet in de cao-onderhandelingen, dan zullen individuele werkgevers vaak bereid zijn meer te betalen om op die manier meer personeel aan te trekken of in ieder geval te voorkomen dat de concurrent hun beste werknemers wegkoopt.

Het vooruitzicht dat werkgevers regelmatig bereid zijn meer te betalen dan de vakbonden eisen, is voor de vakbeweging allerm minst reden tot

juichen. Hoe verkoop je, na zoveel jaren loonmatiging, aan je leden dat je, je nu het zo goed gaat, door de werkgevers laat overtroeven?

Als de vakbonden nu wel hogere lonen gaan eisen, zeker als die ook voor volgende jaren gelden, is er echter een reëel gevaar dat ze daarmee eigenlijk al weer te laat zijn. Weliswaar zijn de economische vooruitzichten op dit moment erg onzeker, maar het is niet onwaarschijnlijk dat de Nederlandse economie volgend jaar aanzienlijk vertraagt. Te lang aangehouden loonstijgingen zouden dan een naderende recessie kunnen versterken.

LOONDIFFERENTIATIE?

De tweede reden waarom een centrale looneis de komende jaren onder druk komt te staan is dat de krapte op de arbeidsmarkt niet evenwichtig gespreid is. Tekorten aan personeel concentreren zich in bepaalde sectoren en bepaalde beroepen. Het gaat hierbij enerzijds om sectoren die met de wind van de hoogconjunctuur in de rug een grote behoefte hebben aan vakmensen (denk aan de ict-branche of aan de bouwnijverheid). Anderzijds gaat het om de meest vergrijsde sectoren, die de komende jaren voor de taak staan een groot aantal babyboomers die met pensioen gaan te vervangen door jongeren (bijvoorbeeld in het onderwijs en bij de overheid).

Als werkgevers voor bepaalde vacatures steeds moeilijker personeel kunnen vinden, zal dat een opwaartse druk op de lonen voor deze functies veroorzaken. De vraag is nu of de vakbeweging hierin mee moet gaan of dat zij moet vasthouden aan een uniforme looneis voor alle beroepen en sectoren. Uit oogpunt van rechtvaardigheid valt er veel voor te zeggen om vast te houden aan een voor iedereen gelijke loonontwikkeling. Idealiter zouden loonverschillen alleen het gevolg moeten zijn van verschillen in inspanning en belasting. Daarbij valt te denken aan zaken als arbeidsduur, werkdruk, de gevolgde opleiding en verantwoordelijkheid. De rechtvaardigheid eist dat een gelijk loon wordt betaald voor gelijkwaardig werk. De schaarste op de arbeidsmarkt zou in deze visie geen rol mogen spelen.

Behalve met rechtvaardigheidsoverwe-

gingen dienen vakbonden bij hun looneisen echter ook rekening te houden met de doelmatigheid, dat wil zeggen met het functioneren van de arbeidsmarkt. Structurele overschotten (lees: werkloosheid) of tekorten aan personeel (lees: moeilijk vervulbare vacatures) duiden op een slecht functionerende arbeidsmarkt, die ook niet in het belang is van de vakbeweging en haar leden. Betekent dit nu dat de vakbeweging in geval van structurele tekorten op deelmarkten uit oogpunt van doelmatigheid beter akkoord kan gaan met een gedifferentieerde loonontwikkeling? Dat wil zeggen sterkere loonsverhogingen in sectoren met een tekort aan personeel?

Dat spreekt niet vanzelf. Als vraag en aanbod op de arbeidsmarkt niet goed op elkaar aansluiten, dan is aanpassing van het loon slechts een van de mogelijke instrumenten om vraag en aanbod in evenwicht te brengen. De andere opties zijn om de vraag te beperken en het aanbod te stimuleren. Beperking van de vraag is een natuurlijke reactie van werkgevers als vacatures structureel moeilijk te vervullen zijn. Dat kunnen zij bijvoorbeeld realiseren door automatisering (vervanging van mensen door apparaten) of door het uitbesteden van werkzaamheden aan het buitenland (*outsourcing* en *offshoring*). Vergroting van het aanbod vereist in het algemeen scholing van werkzoekenden die nu onvoldoende gekwalificeerd zijn of een andere studiekeuze van jongeren. Zolang er geen sprake is van extra loonsverhogingen voor schaarse functies, geeft het bestaan van moeilijk vervulbare vacatures echter geen sterke prikkels voor scholing. Als er bijvoorbeeld een structureel tekort aan leerkrachten dreigt, maar de lonen in het onderwijs stijgen niet sterker dan elders, dan wordt het niet aantrekkelijker om voor een beroep als leraar te kiezen. Een alternatief is om vacatures intern te vervullen door zittend personeel met onvoldoende kwalificaties te scholen. Als een van deze alternatieve wegen om vraag en aanbod met elkaar in evenwicht te brengen succesvol is, heeft dit voor de vakbeweging het grote voordeel dat een uniforme loonontwikkeling niet strijdig is met een goed functionerende arbeidsmarkt.

Er zijn echter twee redenen waarom vasthouden aan een uniforme loonontwikkeling toch een riskante strategie is. In de eerste plaats nemen de meeste van deze strategieën de nodige tijd voordat zij vruchten afwerpen. In de tussentijd blijven de bedrijven zitten met hun moeilijk vervulbare vacatures en zullen zij voor specifieke functies wellicht toch hogere lonen bieden. Dat werkgevers hogere lonen bieden dan de vakbonden eisen, is voor de vakbeweging een weinig aantrekkelijk vooruitzicht. In de tweede plaats biedt het vasthouden aan een uniforme looneis geenszins de garantie dat werkgevers zullen kiezen voor het aanpassen van de vraag of het stimuleren van het aanbod langs een andere weg. De kans is reëel dat werkgevers de weg van de minste weerstand kiezen en meer betalen dan in de cao is overeengekomen om voldoende personeel aan te trekken. Kortom, vasthouden aan gelijke loonstijgingen in alle sectoren en voor

alle beroepen is voor de vakbeweging alleen verstandig als zij zich er tegelijkertijd van verzekert dat maatregelen worden genomen om structurele tekorten aan personeel te verminderen. In een sector met een nijpend personeeltekort is een gematigde looneis dus alleen zinvol als men tevens eist dat die personeeltekorten structureel worden aangepakt. Als dat niet lukt kunnen de vakbonden beter hogere lonen eisen om te voorkomen dat zij buiten de cao om door de werkgevers worden overtroefd. Op langere termijn kan een gedifferentieerde loonontwikkeling er bovendien toe bijdragen vraag en aanbod weer bij elkaar te brengen, zodat de opwaartse druk op de lonen verdwijnt. Maar daar kunnen in de praktijk wel heel wat jaren overheen gaan.

Samenvattend: op twee punten verdient de centrale looneis van de vakbeweging heroverweging. In de

eerste plaats is er reden om niet langer uit te gaan van een constant loonaandeel in het bruto binnenlands product, maar een zekere verhoging na te streven. Dat betekent dat de loonruimte iets groter wordt dan in de huidige formule (de som van productiviteitsstijging en inflatie). In de tweede plaats is het riskant om vast te houden aan een uniforme loonstijging in alle sectoren, aangezien de kans reëel is dat werkgevers in sectoren met structurele tekorten aan personeel de looneis van de vakbonden dan zullen overbieden, hetgeen op den duur funest is voor de ledenbinding van de vakbeweging.

Paul de Beer is Henri Polak hoogleraar voor arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam, verbonden aan De Burcht (Centrum voor Arbeidsverhoudingen) en het Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS).

advertentie

KRITIEK

JAARBOEK VOOR
SOCIALISTISCHE
DISCUSSIE EN
ANALYSE
2008

ISBN 978-90-5260-303-2, 210 pagina's, € 24,90

aksant

UITGEVERIJ aksant

Kritiek heeft een doorstart gemaakt. Na jaren van stilte is een nieuwe editie verschenen vol met artikelen van beschouwende, theoretische, historische en polemische aard over zaken die van belang zijn voor de huidige linkse beweging.

De editie 2008 bevat artikelen die relevant zijn voor deze tijd, zoals het artikel van Sjaak van der Velden dat ingaat op het onverminderde belang van de vakbeweging. Maar er wordt ook teruggeblikt op het roerige verleden van de Weather Underground en het leven en werk van de bekende radencommunist Cajo Brendel.

Verder bevat het jaarboek artikelen van onder andere Marcel van der Linden, Robert Went en Ronald van Raak.

www.jaarboekkritiek.nl
Contact: redactie@jaarboekkritiek.nl

Uitgeverij Aksant, Postbus 2169, 1000 CD Amsterdam,
tel.: +31(0)20 - 85 00 150, fax: +31(0)20 - 665 64 11,
e-mail: info@aksant.nl, www.aksant.nl

JE KUNT TOCH NIET ZEGGEN DAT 3,5 PROCENT KATTENPIS IS

Tekst: Rob Hendriks Foto: Gerard Til / Hollandse Hoogte

Is de looneis van de FNV wel hoog genoeg als de meeste Nederlanders hun koopkracht volgend jaar niet zien verbeteren? “Met die 3,5 procent dek je in ieder geval de inflatie ruim voldoende af”, zegt FNV’s cao-coördinator Wilna Wind.

Dom dat minister Donner zijn plannen met het ontslagrecht zo op de spits heeft gedreven, vindt Wilna Wind. Kijk, het mag duidelijk zijn dat de FNV niet is opgericht om de ontslagbescherming aan te pakken en goedkoper te maken. Maar over een vereenvoudiging van het ontslagrecht – de procedures – was best met haar te praten geweest. Nu is dat een gepasseerd station voor de cao-coördinator van de FNV. “De discussie is inmiddels zo geëscaleerd dat ik nog maar één uitkomst zie: het hele plan moet van tafel. Donner moet niet de illusie hebben dat hij met een of ander compromis nog verder komt”, zegt Wind, die namens de FNV het ontslagrecht in haar pakket heeft. Ze wil voorkomen dat de minister zijn zin krijgt. Want dit zou betekenen dat een werkgever zijn werknemers kan ontslaan zonder dat er vooraf wordt gekeken of er wel een goede reden voor het ontslag is.

Sinds 6 oktober 2007 is voor haar duidelijk dat Donner zijn plan wel kan vergeten. Die dag besloot het partijcongres van de PvdA dat het een versoepeling van het ontslagrecht vierkant afwijst. Voor Wind is het niet langer meer de vraag óf Donner zijn plan zal intrekken, maar slechts wannéér hij dit zal doen.

“Donner kan alleen maar met een plan komen als dat namens het kabinet is. Nou, die kans is verkeken nu de PvdA niet akkoord zal gaan met de aanpassing van de preventieve toets. De minister geeft het alleen nog niet toe en zegt alsmaar dat hij aan het studeren is. Tja, daar komt natuurlijk niks uit. Hij moet gewoon maar eens aan het werk gaan. De minister heeft

gesubsidieerde arbeid beloofd, we hebben overeenstemming over loonkostensubsidie, er moeten veel meer mensen de arbeidsmarkt op. Dat moet-ie als een speer gaan uitvoeren. Maar hij laat het allemaal liggen omdat hij het koppelt aan het ontslagrecht. Nou, dat is een koppeling waar heel sociaal-economisch Nederland zich aan stoort.”

Het dossier ontslagrecht slokte de afgelopen maanden veel van haar tijd op. Terwijl het werk van een cao-coördinator toch al ‘tijd vreet’. Maar je hoort Wind er niet over klagen. “Als ik ’s avonds ergens met kaderleden over hun cao praat, kost dat tijd. Maar is dat zwaar werk? Nee, dat is hartstikke leuk. Als cao-coördinator zit ik veel in Den Haag. Daar zit ik vooral met centrale organisaties en het ministerie van Sociale Zaken om tafel. Dan is het extra belangrijk om gesprekken met mensen op kaderavonden en ledenvergaderingen te blijven voeren. Zodat je niet alleen maar in het circuitje zit.”

Dan heeft u vast wel kaderleden horen morren over de koopkracht voor volgend jaar. Na al het zuur zouden we het zoet krijgen, maar veel mensen krijgen een koopkrachtdaling voor de kiezen.

“Het is natuurlijk moeilijk te pruimen dat een deel van onze achterban moet inleveren, terwijl iedereen hoort en ziet dat het goed gaat met de economie. Ik vind het wel heel goed dat we een kabinet hebben dat investeert in onderwijs, de wijken en sociale samenhang. Dat is ook belangrijk voor de mensen, want we krijgen er een beter land door. Maar ja, het moet ergens van betaald worden.”

De FNV heeft zijn voorlopige looneis vastgesteld op 3,5 procent. Vind je die looneis nog wel hoog genoeg nu blijkt dat we opnieuw moeten inleveren?

“Die concept-looneis deugt. Daarvoor hebben we onze formule die onder meer gebaseerd is op de inflatie en arbeidsproductiviteit. Een vraag die steeds weer terugkomt is: klopt onze formule nog? Een econoom als Alfred Kleinknecht zegt: stel maar heel hoge looneisen. Hij neemt daarbij voor lief dat er bedrijven omvallen die de lonen niet meer kunnen betalen. Dat verhaal gaat ten koste van de bedrijven die lager geschoold personeel in dienst hebben, en van de mensen die in het onderwijs en de zorg werken. Er zijn ook economen die zeggen: kijk waar wat te halen valt en stel dáár hogere looneisen. Maar wij hebben er toch weer heel bewust voor gekozen om met een centrale looneis te komen. Als je per sector kijkt, zie je misschien sectoren waar je wat meer dan 3,5 procent kunt vragen. Maar er zijn er ook waar dat eigenlijk al te veel zou zijn. We willen geen lagere eis stellen in de zwakkere sectoren en een hogere waar veel geld verdiend wordt. We willen dat die zwakkere sectoren zich een beetje aan die centrale eis kunnen optrekken. Een centrale looneis voorkomt bovendien dat je tegen elkaar uitgespeeld wordt.”

Het kabinet heeft in zijn begroting al ingeboekt dat werknemers volgend jaar 3,25 procent loonsverhoging krijgen. Die verhoging wordt afgeroomd door inflatie en hogere belastingen, ziektekosten en pensioenpremies.

De cao-onderhandelaars van de bonden moeten dus minimaal 3,25 procent binnenslepen, willen we er niet op achteruit gaan.

“De begroting van het kabinet gaat over vier jaar. Dit jaar hebben ze er net als de vorige kabinetten voor gekozen om de rekening in het begin neer te leggen. Wéér eerst het zuur en dan het zoet. Maar we zullen de grenzen van onze ruimte opzoeken. Bij die looneis van 3,5 procent ga ik er vanuit: vragen is krijgen. Kijk, je hebt landen waar de bonden tien procent eisen en met twee procent terugkomen. Dat schiet natuurlijk niet op. Wij riepen vorig jaar dat we er drie procent bij wilden, en we zitten gemiddeld nu echt tegen die drie procent aan. En als we ergens ruimte zien om daarnaast nog een extra, incidentele uitkering te vragen, dan zullen we die ruimte zeker benutten. We laten natuurlijk niet onnodig ruimte liggen bij bedrijven en sectoren waar het goed gaat. We schakelen dan een tandje bij door bijvoorbeeld eenmalige uitkeringen binnen te halen. Daar moeten we niet mies over doen. Vijfhonderd euro met de kerst, hartstikke mooi toch?”

Maar we zullen volgend jaar onze koopkracht dus niet zien stijgen.

“Met die 3,5 procent dek je in ieder geval de inflatie ruim af. En we willen mensen door scholing hun positie laten verbeteren. Ben je jong, dan ga je nog omhoog in je loongebouw. Maar veel leden zijn ouder en zitten aan de top. Die moeten het hebben van die collectieve verhoging. Nou, je kunt toch niet zeggen dat 3,5 procent kattenpis is.”

Wel als een groot deel daarvan door inflatie verdampt, waardoor je er per saldo weinig tot niets op vooruit gaat.

“Het blijft zoeken. Je kunt een twee keer zo hoge eis stellen, maar dat heeft geen goed effect op de werkgelegenheid.”

De bond kan ook nog stevig inzetten op immateriële eisen, zoals het stimuleren van thuiswerken.

“Zeker, hoewel we veel van de ruimte aan geld besteden. Al verschilt het per leeftijdsgroep. Mensen tot een jaar of veertig – met name stellen met kinderen – schreeuwen om tijd. Zij hebben grote behoefte aan flexibele werktijden en de mogelijkheid voor thuiswerken. Ik denk ook dat loopbaanplanning steeds belangrijker wordt. We moeten langer doorwerken. Na je vijftigste heb je nog een hele route te gaan. Het moet veel normaler worden dat je dan nog een sprong maakt in je loopbaan. Functioneringsgesprekken moeten daarom meer met het oog op de toekomst gevoerd worden.”

Dit interview is met toestemming overgenomen uit Kader, het kaderblad van ABVAKABO FNV, jrg. 49, nr. 8, oktober 2007, 8-10

DE MACHT VAN SOLIDARITEIT

VERSLAG VAN DE SOLIDAIR-DAG

Tekst: Paul Lempens Foto's: Bas Stoffelsen

Honderd SP-vakbondsleden gaan aan de slag in hun bedrijf met het organiseren van de solidariteit. Dat is de conclusie van de Solidair-dag die de SP-Tweede Kamerfractie organiseerde op zaterdag 7 juni.

“Deze dag komt precies op tijd”, zegt Sadet Karabulut, Kamerlid voor de SP. Juist een dag ervoor is een deel van de

plannen van de commissie-Bakker uitgelekt. Paul Ulenbelt, woordvoerder van de SP over die plannen: “Verkorting van de WW, zelf sparen om werkloosheid te overbruggen, doorwerken tot 67 jaar én 4 procent loon inleveren om je ‘employability’ te betalen. Zodat je werkgever je makkelijker bij een andere kan dumpen!” De SP moet volgens hem staan voor de zekerheid van werk en inkomen, tegen de uitholling van koopkracht en het graaien van topbestuurders.

WETEN WAT ER LOOS IS

Daarvoor moet er in Den Haag een taboe worden doorbroken. Het taboe om

de problemen en de strijd van werknemers op de agenda van de Tweede Kamer te zetten. Volgens Paul Ulenbelt doen we dat: “Ronald van Raak neemt het met een actiesje in de Tweede Kamer op voor de politiemannen. Sharon Gesthuizen is de heldin van de postbodes. Emile Roemer is de parlementaire vertegenwoordiger van de echte topbestuurders. Paul Lempens kent als geen andere de sociale werkplaatsen en valt Aboutaleb daarmee lastig. Jasper van Dijk kan niet stuk bij de leraren en scholieren. En ik blaas mijn partij ook mee, bijvoorbeeld rond het debat over Unilever.” De SP-voorman sociale zaken geeft aan dat de Kamerfractie alleen zo kan optreden als ze weet wat er loos is.

De eerste oproep van de dag is daarom: geef je op als Solidair-contactpersoon. Met zo'n netwerk kan de SP de vakbeweging steunen en een nieuwe impuls geven aan het begrip solidariteit.

ALS UW MAGTIGE ARM DAT WIL

De rol van de vakbeweging is een andere dan die van de SP. De macht van de vakbeweging hebben we gezien in oktober 2004. De aanval van De Geus en Zalm op vervroegde pensionering werd afgeslagen door stakingen, een grote demonstratie op de Coolsingel en later op het Museumplein. Die acties vielen volgens de peilingen samen met een meerderheid voor een links alternatief. Dat is de macht van de vakbeweging. En die macht hebben we de komende tijd hard nodig.

Eén prent wordt enkele malen aangehaald op de Solidair-dag in Utrecht. De prent van cartoonist Albert Hahn, gemaakt tijdens de spoorwegstaking van 1903, 'Gansch het raderwerk staat stil, als uw machtige arm het wil'. Als we kijken

naar de stakingen van de afgelopen maanden dan blijkt dat werknemers van nu begrijpen wat ze in 1903 al wisten. Hoe ze een raderwerk stil kunnen leggen.

NOG MEER SOLIDARITEIT

Solidariteit is de sleutel voor succes. Dat zien we aan de steun die binnen de vakbeweging bestaat voor de SP. Die steun hebben we verdiend met onze standpunten, maar ook door onze persoonlijke aanwezigheid bij elke vakbondsactie. En door onze verslagen, analyses in onze krant voor bedrijven en instellingen, 'Solidair'. We moeten nog meer de onderlinge solidariteit onder de verschillende bedrijven organiseren. Waarom zijn er geen leraren bij de actievoerende agenten op bezoek gegaan? Waarom niemand van Corus bij dat stakende installatiebedrijf in Beverwijk? Waarom geen postbode bij de busschauffeurs?

Ulenbelt besluit: "Er was vanmiddag grote eensgezindheid. Wij gaan die solidariteit organiseren. En grote aanhang in de vakbeweging is mooi. Maar het schept ook verwachtingen, schept verantwoordelijkheid. Deze Solidair-dag is het begin. We nemen de vakbeweging niet over. We helpen. Geven onze steun. Van afdeling tot bedrijf. Van bedrijf tot bedrijf. Van instelling tot instelling."

Jan Marijnissen, voorzitter Tweede Kamerfractie SP, gaf de aftrap. De SP moet zich volgens hem vooral richten op zaken die er direct toe doen; meer loon; meer koopkracht. Hij vroeg zich af waarom acties zo versnipperd waren in plaats van dat er solidariteitsacties worden gevoerd. De SP-leider wees op de noodzaak om een meer offensieve houding aan te nemen rond de grote vraagstukken: globalisering (wereldkapitalisme heeft geen vaderland); de Lissabon-agenda van Europa en de ideologie van Flexicurity (individualisering en harder werken voor minder geld, wanneer het de baas uitkomt) met haar vertegenwoordigers hiervan in Nederland, de regering Balkenende-4 met de PvdA.

Sjaak van der Velden,

vakbondshistoricus, ging in op de historie van de vakbond en de verhouding tussen socialisten, sociaal-democraten en de vakbeweging. Aan de hand van ervaringen uit het verleden waarschuwde hij ervoor dat een politieke partij niet moet proberen een vakbond 'over te nemen'. Dat heeft immers altijd geleid tot verdeeldheid binnen de vakbeweging.

Sadet Karabulut, SP Tweede

Kamerlid, hield interviews met stakers van Unilever en TNT en met Ron Meyer, bestuurder van FNV Bondgenoten. Arbeiders in actie worden voor vraagstukken gesteld, die ze dwingen over de 'grenzen heen' te kijken, eigen problemen op te lossen en zo het lot in eigen handen te nemen. Meyer gaf een schets van de nieuwe werkwijze om slecht georganiseerde en extreem uitgebuite groepen werknemers zoals schoonmakers te organiseren en te mobiliseren: de B.O.N.D. Om een analyse te maken wat je gaat aanpakken moet het: Breedgedragen, Oplosbaar zijn en wel Nu! En de actie moet Diepgeworteld zijn.

Oskar van Rijswijk,

vakbondsbestuurder ABVAKABO, gaf een inleiding over de afbraak van sociale rechten door Europa die bij iedereen de ogen opende. Marktwerking is heilig verklaard. Het Lissabon-akkoord (de 'nieuwe Grondwet') is al in volle gang en verworven rechten worden afgebroken. Hij refereerde daarbij aan enkele uitspraken van het Europese Hof over Zweedse, Duitse en Finse bedrijven. Binnen de realiteit van Europa kan alleen door strijd het uitgangspunt 'gelijk loon voor gelijk werk' worden bevochten.

BRUTO JAARINKOMENS VAN EEN AANTAL NEDERLANDERS IN 2007

Foto: takis kolokotronis/sxc.hu

Rijkman Groenink. Topman ABN AMRO	29.053.830
Jeroen van der Veer. Topman Shell	9.424.044
Ruud van Nistelrooy. Voetballer bij Real Madrid	8.800.000
Peter Bakker. Topman TNT, voorzitter van de commissie die de Nederlanders harder, meer en langer wil laten werken*	1.790.734
Wim Kok. Commissaris bij Stork, TNT, ING, Shell en KLM	335.500
Jan Peter Balkenende. Minister-president	132.000
Mariëtte Hamer. Fractievoorzitter PvdA	105.786
Een marketingmanager*	98.500
Een Tweede Kamerlid. Alle partijen behalve de SP	91.926
Femke Halsema. Fractievoorzitter GroenLinks**	80.325
Een hoofd Technische Dienst*	64.500
Een journalist bij een dagblad*	52.500
Jan Marijnissen. (ex-) Fractievoorzitter SP	47.674
Een gewoon Tweede Kamerlid SP	46.908
Een directiesecretaresse*	45.500
Sjaak van der Velden. Redacteur Spanning en onderzoeker IISG	42.100
Een onderwijzer aan een basisschool*	37.500
Een politieagent*	36.000
Modaal	30.000
Een secretaresse*	28.000
Gemiddeld inkomen (2006)	28.803
Een timmerman/automonteur/electriciën*	25.500
Een doktersassistente*	23.500
Een boekhouder*	22.500
Een stratenmaker*	18.500
Een schoonmaker*	18.000
Minimumloon	17.302

Het gemiddelde inkomen wordt berekend door het totaal verdiende inkomen te delen door het totaal aantal mensen met een inkomen. Voor de berekening van het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking deelt men het totale inkomen door alle inwoners van het land, dus inclusief niet-werkenden.

Het CPB en de politiek gebruiken de term 'modaal' voor het inkomen vlak onder de grens waarbij de werkgever het maximum aan ziekteverzekering betaalt. Dit is niet gelijk aan het statistisch modaal (de modus), wat het inkomen is dat door de grootste groep wordt verdiend.

* Ontleend aan Elsevier 7 juni 2008, p. 64-65. Het middelste salaris ('mediaan') voor de beroepen is weergegeven – de helft verdient meer, de helft minder.

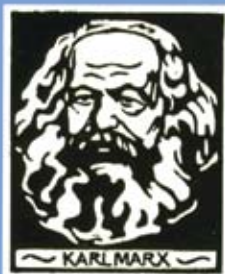
** Groenlinks heeft een vrijwillige afdrachtregeling van 15 procent. We zijn er hier vanuit gegaan dat Femke Halsema deze afdracht doet. Zo niet, dan verdient ze € 94.500. Op een per e-mail verstuurd vraag hoe het echt zit, reageerde ze helaas niet.

HET RIJKE ROO

DEEL 36

Ronald van Raak over
Nanette Philips (1834-1885)

'Was ik maar weer in Bommel'

Karl Marx en zijn
Nederlandse verwanten

*Een
familiegeschiedenis
in documenten
Bezorgd en ingeleid
door Jan Gielkens*

HET NICHTJE VAN MARX

'En nu, mijn kleine charmeuse, vaarwel, vergeet niet helemaal je dolende ridder.' Met deze romantische woorden eindigde de revolutionair Karl Marx op 13 april 1861 in een brief aan Nanette Philips, zijn nichtje in Zaltbommel. In 1848 had Marx samen met Friedrich Engels *Het Communistisch Manifest* geschreven, voor de kort daarvoor in Londen opgerichte internationale Bund der Kommunisten. In de jaren 1860 werkte hij aan *Het Kapitaal*, dat in 1867 zou verschijnen. De Duitse filosoof Marx woonde met zijn gezin in ballingschap in Londen, maar trok in deze jaren als een 'dolende ridder' door Europa.

Marx onderhield contacten met kameraden, maar ging ook bij vrienden en familie op zoek naar geld, om zijn schulden te betalen en zijn vrouw en dochters te onderhouden. Het belangrijkste adres was dat van zijn oom Lion Philips in Zaltbommel, de grootvader van de oprichters van de latere multinational Philips. Oom Lion was welgesteld. Hij was handelaar geweest in onder meer

IE LEVEN

tabak en had de zaak in 1856 overgedaan aan zijn zoon Frederik. Daarbij beheerde oom Lion de geldzaken van de moeder van Marx, die in onmin leefde met haar zoon. Tijdens bezoeken aan Zaltbommel probeerde Marx voorschotten te krijgen op de erfenis van zijn moeder, ook nadat hij die al lang had opgebruikt. Marx' vader Heinrich was in 1838 overleden. Met zijn moeder Henriette had hij geen contact, evenmin als met zijn schoonfamilie. Marx was in 1843 getrouwd met zijn jeugdliefde Jenny von Westphalen, een dame uit een adellijke Pruisische familie, maar deze familie wilde niets te maken hebben met de revolutionair. Hetzelfde gold voor de meeste andere familieleden.

WERELDPOLITIEK EN JODENDOM

Ondernemer Lion had echter een bijzondere interesse in zijn rode neefje, met wie hij graag sprak over de wereldpolitiek en over het jodendom. De families Marx en Philips waren van oorsprong joods. De vader van Marx was protestants geworden, met het oog op zijn baan als jurist bij het Hof in Trier. Lion Philips werd in 1826 hervormd. Marx had nauwe familiebanden met Nederland. Zijn moeder Henriette Presburg was geboren in Nijmegen. Haar zuster Sophie trouwde met Lion Philips. Marx' oudste zus Sophie trouwde met een advocaat in Maastricht, zijn zus Louise met een jurist in Zaltbommel. Marx had een bijzondere interesse voor Nanette, de 'kleine charmeuse', zijn 'lieflijke, grappige en met gevaarlijke zwarte ogen uitgeruste nicht' – zo schreef hij in een brief aan

Karl Marx en Nanette Philips:

Karl Marx (1818-1883) werd geboren in Trier. Zijn vader Heinrich en moeder Henriette kregen negen kinderen, van wie vijf op jonge leeftijd stierven. Karl trouwde in 1843 met Jenny von Westphalen. Zij kregen zeven kinderen, van wie slechts de dochters Jenny, Laura en Eleanor in leven bleven. Sophie Presburg, een zuster van de moeder van Marx, was in 1820 getrouwd met Lion Philips uit Zaltbommel. Lion en Sophie kregen negen kinderen. De jongste was Nanette Philips (1834-1885).

Engels – met wie hij lange wandelingen maakte langs de Waal. Op 8 mei 1861 verontschuldigde hij zich tegenover zijn vriend, de socialist Ferdinand Lassalle, voor het feit dat hij zo lang niets meer van zich had laten horen: 'Mijn tijd in Zaltbommel (was) volledig in beslag genomen. Enerzijds moest ik zaken doen met mijn oom en anderzijds moest ik mijn nicht cour maken.'

OP ROOFTOCHT NAAR ZALTBOMMEL

Kort na zijn huwelijk in 1843 ontvluchtte Marx zijn vaderland en vestigde het jonge paar zich in Parijs. Begin 1845 werd Marx echter Frankrijk uitgewezen, waarna hij in Brussel ging wonen, waar hij onder meer *Het Communistisch Manifest* schreef. Kort na het verschijnen van dit manifest moest Marx ook België verlaten. Na enkele omzwervingen kwam hij als stateloos burger terecht in Londen, waar hij in zijn levensonderhoud probeerde te voorzien met het schrijven van artikelen voor Amerikaanse en Engelse bladen. Marx en Jenny kregen zeven kinderen, van wie slechts drie dochters in leven bleven. In 1864 richtte Marx de Internationale op, die werk moest maken van de oproep aan het einde van *Het Communistisch Manifest*: 'Proletariërs aller landen, verenigt u!' De Internationale organiseerde zes congressen, waarvan de laatste in 1872 plaatsvond in Den Haag. In 1850 leefde de familie Marx berooid, en met een ziek kind, in

Londen en bezocht Marx' vrouw Jenny voor het eerst de familie Philips in Zaltbommel. In haar autobiografie deed zij als volgt verslag van dit mislukte bezoek: 'De oom, vanwege de negatieve effecten van de revoluties op zijn zaken en die van zijn zoons, boos op revolutie en revolutionairen, was alle gevoel voor humor kwijt. Hij wees alle hulp af, stopte me bij het afscheid een cadeau voor mijn jongste kind in de hand en ik zag dat het hem zwaar viel dat hij me niet meer kon geven. De oude man had geen idee van de gemoedstoestand waarin ik hem verliet. In opperste wanhoop keerde ik naar huis terug.' Tijdens de afwezigheid van Jenny had Marx een kind verwekt bij hun huishoudster, dat later door Engels werd geadopteerd. Engels was een welgestelde koopman, maar kon niet alle schulden van de familie Marx betalen. Na de ziekte van Jenny, die de pokken kreeg, en het wegvallen van opdrachten uit de Verenigde Staten, vanwege de burgeroorlog, liepen de schulden volledig uit de hand. Daarop besloot Marx in het voorjaar van 1861 zélf op 'rooftocht' te gaan naar Zaltbommel. Hij pakte het serieus aan. Lassalle liet hij een brief schrijven naar oom Lion, waarin de kameraad hoog moest opgeven van de publicaties van de revolutionair. En met succes, zo blijkt uit een brief van Marx aan Engels van 7 mei: 'Van mijn oom heb ik in eerste instantie 160 pond afgeperst, zodat we het grootste gedeelte van onze schulden konden betalen.'

MARX' 'DIERBARE VRIENDINNETJE'

In brieven aan zijn kameraden sprak Marx met weinig waardering over zijn familie in Zaltbommel, die hij vooral zag als een spaarvarken. In de briefwisseling met zijn nichtje is van die afstandelijkheid echter weinig te merken. Vlak na zijn vertrek ontving Marx op 18 maart 1861 een brief van Nanette: 'In de tussentijd lees ik het boek dat je achterliet, en omdat ik het zo vaak over je heb lacht de familie over mijn genegenheid voor jou, die niet echt zo filosofisch is als de jouwe.' Die genegenheid was wederzijds. Op 24 maart antwoordde Marx: '(J)e kunt er nog steeds zeker van zijn dat ik voortdurend denk: was ik maar weer in Bommel.' Marx verbleef op dat moment bij Lassalle in Berlijn, waar hij tevergeefs probeerde zijn staatsburgerschap terug te krijgen. Op 13 april schreef hij Nanette 'dat Duitsland een prachtig land is om niet in te wonen'. Ook plaagde hij zijn nichtje met het uitblijven van antwoord: 'Nu, mijn wrede kleine heks, hoe denk je je voor een dergelijk gedrag te verantwoorden? ... In oprechte, volstreekte ernst: ik ben heel gelukkig met het idee dat ik jou en de hele Bommelse familiekring spoedig weer zal zien.'

De 'genegenheid' van Marx voor zijn nichtje en zijn familie in Zaltbommel is zeker ingegeven door zijn geldzorgen, maar toch moet het bezoek hem ook anderszins plezier hebben gedaan. Jan Gielkens, die in *Was ik maar in Bommel* (1997) de briefwisseling tussen de families Marx en Philips uitgaf, stelt dat de revolutionair bij zijn oom ook een gastvrij huis vond, waar hij in openheid kon spreken over zijn politieke opvattingen. Thuis in Londen moet ook Jenny iets van dit enthousiasme hebben meegekregen. Op 6 mei schreef zij aan Nanette: 'Mijn lieve Karl kon me maar niet genoeg vertellen over de

DE JONGE MARX

(1839) Foto: www.marxists.org/glossary

hartelijke wijze waarop u hem allemaal hebt opgenomen en hoe aangenaam en gezellig hij zich thuis voelde in uw familiekring.' Op 17 juli herinnerde Marx zijn 'dierbare vriendinnetje' aan haar belofte om naar Londen te komen. Op 24 september schreef Marx: '(Z) oals je weet koester ik een diepe belangstelling voor alles wat jou betreft.' In november 1863 overleed de moeder van Marx en kwam haar erfenis vrij. Van december 1863 tot en met februari 1864 was Marx weer in Zaltbommel, waar de erfenis werd afgehandeld door oom Lion, die echter meer tegoed had van zijn neef dan hij hem kon geven. Tijdens het verblijf in Zaltbommel zorgde Nannette voor Marx, die last had van hardnekkige steenpuisten. Vlak na het vertrek van de aangesterkte Marx – die zij 'Papa Bloch' noemde – schreef Nanette in een brief van 26 februari aan diens vrouw Jenny: 'Ik kan me voorstellen hoe het hele huis jubelde toen Papa Bloch terugkeerde na zo'n lange afwezigheid, en ik ben werkelijk heel trots dat ik hem zo gezond heb afgeleverd! Maar soms vroeg ik me af of het niet eerder "Kummerfett" was dat hij hier heeft ontwikkeld, want ondanks zoveel negenogen zo sterk en zo rond te worden lijkt me nogal verdacht.' Behalve eten en herstellen heeft Marx in Zaltbommel ook gewerkt, zo blijkt uit een anekdote van een zoon van Nanettes broer Frederik, Eduard

Philips, die nauw betrokken was bij het Philips-concern: 'Marx schreef "Das Kapital" gedeeltelijk in het huis van zijn oom (mijn ouderlijk huis); volgens mijn vader had hij de gewoonte, telkens als hij wat geschreven had, op te staan en om de tafel te lopen, harder en harder, tot dat hem iets inviel, waarna hij weer ging schrijven.'

Nanette had grote genegenheid voor Marx, maar deelde niet diens politieke opvattingen. Marx besprak wel actuele politieke kwesties met zijn nichtje, ook over de socialistische politiek. In een brief van 18 maart 1866 beklagde hij zich tegenover Nanette over de vele ruzies en tegenstellingen in de internationale arbeidersbeweging: "Leiderschap" is nooit iets aangenaams, noch iets dat ik ambieer. Ik heb altijd in gedachte wat jouw vader zei over Thorbecke, namelijk dat "der Eselstreiber den Eseln immer verhasst ist".' Gekscherend noemde hij Nanette 'onze Nederlandse secretaris', een Nederlandse afdeling van de Internationale werd pas drie jaar later opgericht. Na de dood van haar vader in december 1866 trok Nanette in bij haar broer Jacques, die eveneens ongehuwd was. In 1871 trouwde zij op vrij late leeftijd met de Zaltbommelse dominee Hein Roodhuyzen, die een 'rode dominee' werd genoemd en nog theologische discussies had gevoerd met Marx. Hein was in 1875 één van de oprichters van de Werkliedenvereniging 'Hulp naar Vermogen', de eerste (niet-socialistische) arbeidersvereniging in Zaltbommel. Nanette en Hein kregen twee dochters.

De brieven en andere citaten in dit artikel zijn afkomstig uit: Jan Gielkens, red., *Was ik maar weer in Bommel.* Karl Marx en zijn Nederlandse verwanten, IISG Amsterdam, 1997

COLUMN

EEN HETE HERFST

Uit de SP-koopkrachtbarometer blijkt dat zowel werkenden als niet-werkenden met lage en modale inkomens wederom een reële koopkrachtdaling ervaren. De grote boosdoeners zijn hogere zorgkosten, hogere energierekening en duurder levensmiddelen. Andere, officiële cijfers van het CPB bevestigen dit beeld. Het aantal mensen dat zegt moeilijk rond te komen groeit. Van alle huishoudens in Nederland kon 15 procent in 2006 moeilijk tot zeer moeilijk rondkomen met het beschikbare inkomen. Van de 600.000 huishoudens met een laag inkomen kwam de helft moeilijk rond. Je zou zeggen dat nu het economisch goed gaat, de winsten stijgen en de werkloosheid blijft dalen, het zoet voor werkend en niet-werkend Nederland eindelijk opgediend kan worden. Niets is echter minder waar. Dit kabinet doet sinds haar aantreden niets anders dan wat de eerdere kabinetten-Balkenende deden: beloftes breken. Balkenende beloofde bij de presentatie van zijn eerste miljoenennota op Prinsjesdag 2007 dat mensen met lage inkomens er in 2008 niet op achteruit zouden gaan. Zij zouden worden ontzien. De meeste andere huishoudens zouden er in 2008 volgens Balkenende iets op achteruit gaan. Maar, zo verzekerde de premier ons, de jaren daarna wordt het echt beter. Wat is de stand van zaken? De nieuwste koopkrachtcijfers van het CPB laten zien dat bijna alle groepen er in 2008 twee keer zoveel op

SADET KARABULUT

SP-Tweede Kamerlid

achteruitgaan als de regering in september voorstelde. Van het ontzien van de mensen met de laagste inkomens is niets meer over. Zij staan in de min. Maar wordt het volgend jaar dan beter? Uitgelekte cijfers van het CPB wijzen uit dat bij ongewijzigd beleid mensen met lage inkomens ook in 2009 moeten inleveren. Over de hele linie genomen houdt iedereen minder over dan eerder werd voorgesteld. Maar de begroting voor 2009 moet nog vastgesteld worden. Het kabinet doet er verstandig aan om rekening te houden met de reële koopkrachtontwikkeling. Een aantal kabinetsplannen zoals beperking van de buitengewone uitgaven en verhoging van het btw-tarief, zullen de lasten verder doen toenemen. Tel hierbij de prijsstijgingen en achterblijvende lonen op om de simpele rekensom te maken dat de beloftes voor volgend jaar wederom zullen worden gebroken. Het kabinet doet er verstandig aan deze mensen niet nog een keer te pakken en een eerlijk inkomensbeleid te voeren. Anders belooft het nog een hete herfst te worden.

AANBEVOLEN

SPOORWEGSTAKING 1903

In 1903 staakten de arbeiders van de spoorwegbedrijven massaal en kregen binnen twee dagen hun zin. Dat was niet naar de zin van de regering-Kuyper die vond dat arbeiders wel mogen staken maar niet het hele land mogen ontregelen. Ze kwam met een wetsvoorstel dat het rijdende personeel van spoor- en tramwegen verbood om te staken. Dit stakingsverbod werd tevens van toepassing verklaard op alle overheidspersoneel. Een massale staking van vijftigduizend arbeiders kon niet verhinderen dat het voorstel wet werd. Dit stakingsverbod bleef tot 1980 van kracht.

STAKING1903.RUPARO.NET

WWW.VAKBONDSHISTORIE.NL/ SPOORWEGSTAKING_1903_ GEVOLGEN.HTML

HAVENSTAKING 1970

In 1970 begon een massale landelijke actie in Rotterdam. Eerst legden de arbeiders op de scheepswerven het werk neer en enkele dagen later volgden de havenarbeiders. Het was vooral hun staking die de stoot gaf tot tientallen stakingen in het hele land. De vakbonden waren in de voorafgaande periode een beetje ingeslapen en het waren de stakers die de leiding van de bonden wakkerschudden. Daardoor kwamen de apparaten weer in beweging en de meeste stakingen die in de jaren zeventig uitbraken stonden onder leiding van een vakbond.

WWW.VAKBONDSHISTORIE.NL/ METAALINDUSTRIE_ANMB.HTML

ACTIES 2004

In 2004 kwam de regering met plannen om het moeilijker te maken dat werknemers eerder stoppen met werken dan op hun 65ste. Langzaam zwollen de protesten tegen deze plannen aan. Nadat aan de basis bleek dat vele tienduizenden mensen hiertegen in verzet wilden komen, gingen ook de drie vakcentrales vol in de aanval. Na een grote demonstratie op het Museumplein in Amsterdam en een aantal stakingen ging de regering overstag.

WWW.MAATISVOL.NL/LOG/ 2005/04/03/DE-MAAT-IS- VOL

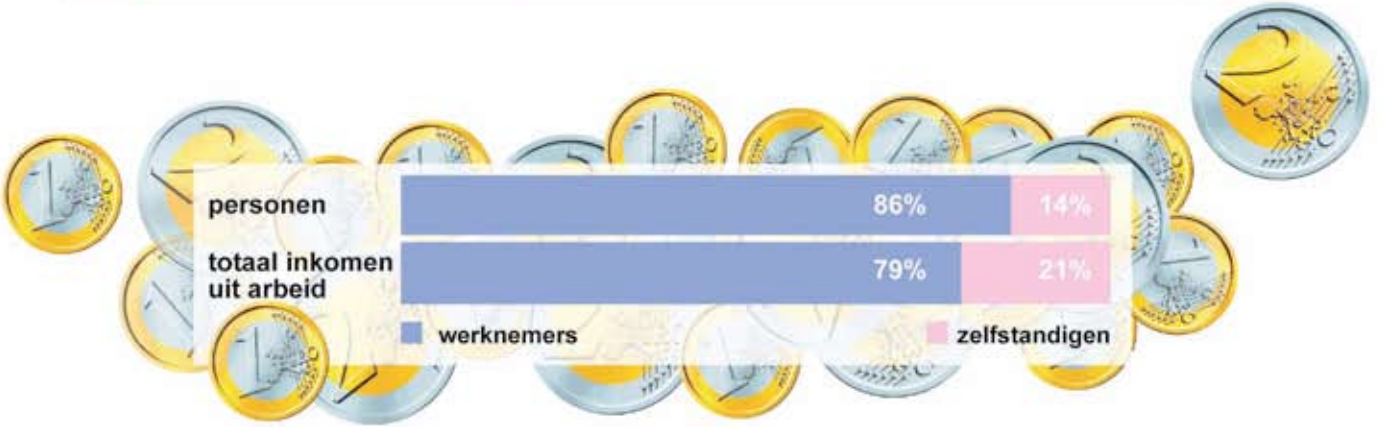
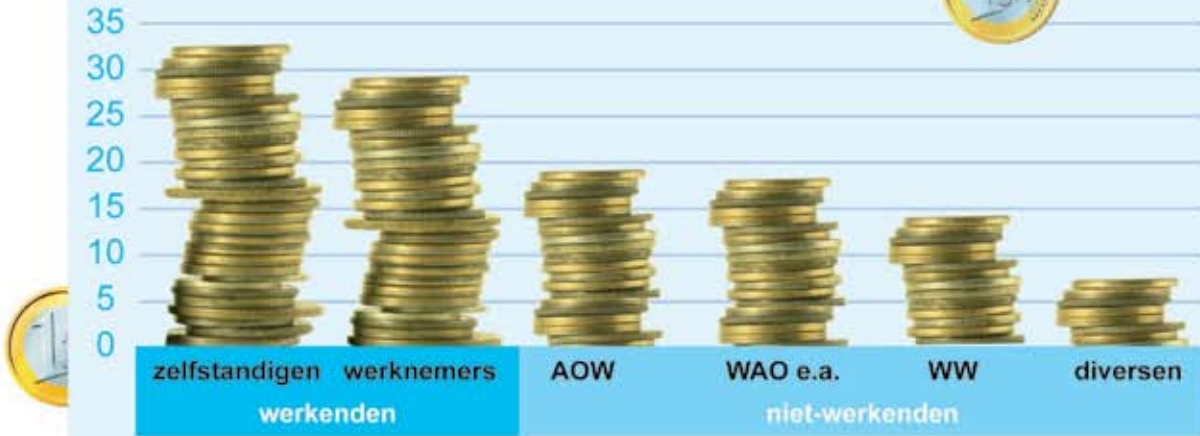
WWW2.IISG.NL/DATABASES/ STAKINGEN/

WIE VERDIENT WAT?

Hoogte jaarinkomen in euro's (x 1000)

Totaal aantal personen (2005)

